

ש. אג-סקי

חורבן היהודים בפולין, גליציה ובוקובינה

בארבעה חלקים

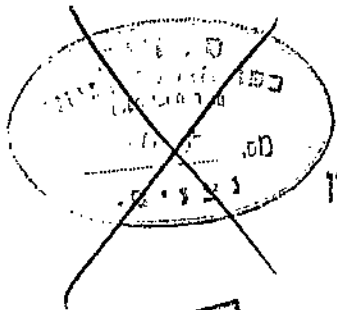
ש. אג-סקי

חורבן היהודים בפולין, גליציה ובוקובינה

כסטר] חלק ראשון
: 5 חלק שני

תרגום ש. ל. ציטרון

בצורך תמונת המחבר

משואה תל-יזחק
שפריה
1746

1919

הוצאת א. י. שטיבל, חברה בע"מ, תל-אביב

הוצאת א. י. שטיבל, חברה בע"מ, תל-אביב

מסוואה
MASSUAH

מסוואה
מסוואה - תל אביב
מסוואה

"מסוואה"
המרכז להוראת השוואה
קיבוץ תל-יצחק
20-1746/361

מסוואה תל-יצחק
מסוואה
20-1746/361

2919 11 19
014

מסוואה תל-יצחק
מסוואה תל-יצחק
20217
מסוואה תל-יצחק

ש. אג-סקי

מסוואה
MASSUAH

חורבן היהודים בפולין, גליציה ובוקובינה

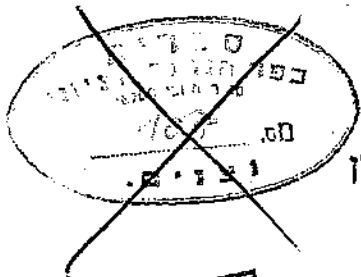
בארבעה חלקים

הוצאת א. י. שטיבל, חברה בע"מ, תל-אביב

ש. אג-סקי

חורבן היהודים בפולין, גליציה ובוקובינה

חלק ראשון

תרגם ש. ל. ציטרון

בצרוף תמונת המחבר

מסואה תל-יצחק
ספרייה
1746
1919 א

מיד כשפרצה מלחמת-העולם, כעבור העת הקצרה של אותה הפט-
ריוטיות היהודית, שהיתה קצת אמתית וקצת מלאכותית, בשעה שהרבנים
נגררו אחרי פורישקביץ ויהודי-פטרבורג כרעו על ברכיהם לפני מצבת-
הזכרון של הגדול בצורי-היהודים, הוא אלכסנדר השלישי, ושפתותיהם
מדובבות תפלת, אל מלא רתמים — באותה שעה התלקטו על שמי
היהדות בפולין, ברוסיה ובגליציה הכבושה עגנים שחורים של עלילות
כבהילות ורדיפות נוראות. הדבר התחיל בפולין, ששם מצאה המלחמה
אטמוספירה ספוגה מתמול שנאת-מות ותגרה איקונומית קשה מאד בערכת
במיררות נגד היהודים. הפולנים עמדו תיכף על הרוחות המגשבות
במלחמה, הרש כוננו להם חצים שנונים, וכבוגדים מנוסים ירו אותם בגב
יהודי רוסיה ופולין.

התחילו הללו בדברי דָּבָה ועלייה ומלשינות נאמרים בלשון-סתר
מתוך מהשבת-רשע לתת את היהודים למורדים ברוסיה ולהבליט עם זה
את נאמנותם ומסירות-לבם של הפולנים. הוציאו לעז, כי כשנכנסים
הגרמנים או האוסטרים לאחת הערים או העיירות, מקבלים אותם היהודים
בטבר פנים יפות, מספקים להם צרכיהם ומשיבים על כל שאילותיהם. לא
ארכו הימים והעלילות נעשו יותר קשות: היהודים משמשים לאויב
בתור מרגלים, באים אתו בקשרי-דברים על-ידי סליפונים מסותרים,
מוסרים לו סודות כמוסים על-ידי אותות-דלקות, ממציאים לו זהב
בסומים של מיליונים, ועוד כאלה. על יסוד זה נוצרו ונתפשטו בתוך
מחנה-הצבא כל מיני אגדות משונות ופנטסטיות. פה ספרו מעשה במליון
וחצי רובל זהב, שהיהודים בקשו להעבירם לגרמנים בארון במקום מת.
שם מסרו אותו ספור-המעשה באוזים שחוטים ממולאים זהב. במקום

שלישי היו מספרים אגדה בטוחך אחד, שמצאו במרתפו טליפון מחבר עם החזית האוסטרית; ביהודי שהיה חותך את חוטי-הברזל של הטלפון פונים הרוסים ומחכרם לטלפונים האוסטרלים. במקום אחר היו מספרים על אותות שנתנו מתוך החלונות ומעל הגנות באמצעות משואות, על בתים ועצים, שהציתו אותם היהודים באש כדי להראות לאויב את תחנת החיל הרוסי, נתפשו אגדות גם על ציור-תבנית מבצר קרוינשטדט, ששמו אותו היהודים לתוך בקבוק ושלחו אותו על פני הים, כדי שיגיע לרנציג; ביהודי, שהציל את ווילהלם מן השביה הרוסית, ועוד מאות מעשיות תפלות ומזרות כאלו, שנתקבלו בלי שום בקרת אפילו מצד פקדי-הצבא העליונים, ומצד החילים הנמוכים על אחת כמה וכמה. עד היכן הגיעה מדת התפשטותן של העלילות האלה — על זה מעיד מכתב זה, שכתב חיל רוסי לקרוביו שבכפר מולדתו: היהודים בוגדים בנו. הם לקחו אָנוים, הוציאו מהם את בני-מעיהם, מלאום כסף ושלחום לגרמנים; גם מ,פגרו של ז'יד' הוציאו את בני-מעיו, שמו בתוכו שמונה מיליונים זהב והעבירו... כתום המלחמה נקח מהם נקם'.

אם בתחלה הפיצו הפולנים את דברי-הדבה בסתר ובחשאי, הסירו במהרה את המסוה מעל פניהם והתחילו מאשימים את היהודים בגלוי. גם הגסיך ליובומירסקי לא בוש להגיד לסופר הרוסי קונדרושקין, כי, תשעים יהודים למאה הם בוגדים, ועשרה מהם — מרגלים. עוד פחות מזה התביישו העסקנים הפוליטיים מן המדרגות הנמוכות וההמון הפולני. הללו ספרו בקול גדול בראשי-הזמיות, כי היהודים מחכים לבוא הגרמנים ועוזרים להם. את הצפלינים הגרמנים קראו בשם, ביי-לייס', ואת היהודים פגו במלת-החרוף, וויליזום' (ווילהלם). כשלו הפולנים הילים רוסים נתנו להם את ברכתם על דרכם בנוסח זה: ישמרכם אלהים מן הגרמנים והז'ידים'. בבתי-הכנסת שלהם הסיתו הכהנים את ההמון ביהודים, ולעתים קרובות הסבירו באותו מעמד, כי מטרת העלילות וההסתות היא — לעקור את היהודים מפולין. אין לנו חפץ באבטלוגמיה אם ישארו אצלנו יהודים, אשר גאלו את ארצנו', — כן אמר אחד הוורנליסטים הפולנים. העלילות התגלגלו כגלי-שלג ולבשו פנים מבהילות; הן התפשטו בתוך מתנה-הצבא, השתפכו על פני כל הארץ והטילו סער גדול של חמה

וקצף על היהודים אפילו באותן השדרות, שהיו קודם לכן רחוקות מן האנטישמיות.

העלילות מצאו להן שדמה פוריה מיוחדת בתוך החיל שעל החזית **שואה** **MASSUAH** ועל כולם בין השרים הגבוהים מפקדי-הצבא, שהיו שואבים גם קודם לכן את תורת-דעתם על דבר היהודים מתוך ה"גבוהה ונרמיה" נהגת החדשה ויתר עתוני ה"מאה השחרות", וכבר היו בלאו הכי שונאים גמורים ליהודים, מי שהיה המפקד העליון על הצבא הרוסי, הנסיך הגדול גיקוליצ'י ניקולאייביץ, איש אשר, בשגעון ינהג, אשר ידע רק לתרף ולגדף את בני-סביבתו בדברי התרף והגדוף היותר גסים ולחלק סטירות-לחי על ימין ועל שמאל, והיה, ככל בני משפחת הקיסר, שונא-ישראל, נמצא כולו תחת השפעת אויב-היהודים היותר נורא, הפולני ג'ושקביץ. זה האחרון הציג לו למטרת חייו את השמדת היהודים ובכח-גדול הוציא אל הפועל את מחשבת-התופת אשר לו, מפקדי-הצבא הנמוכים במעלה, מן הגנרלים עד קטן האופיצרים, שידעו היטב, כי הקיסר ומקורביו ותחנת-החיל העליונה עם ג'ושקביץ בראש מתיחסים ליהודים באיבה, השתדלו לעלות איש על אחיו באנטישמיות, אפילו המוני החילים, שיחוסם ליהודים לא בא מתוך הכרה פנימית, בראותם כיצד מתיחסים אליהם המפקדים הגבוהים, בקראם ובשמעם יום יום מעשיות נוראות על בגידת-היהודים, נתמלאו גם המון חשד ושנאה עמוקה ליהודים.

בהשליכם על היהודים את חבל-התליה השיגו הפולנים את מטרתם העיקרית: לשים מחנק ליהודים, ולא עוד אלא שגם השתמשו ב"בגידת-היהודים" לכסות בה על הטאתם עצמם, על ה"אורינטציה האוסטרית", שנגרו אחריה חלק גדול מן הפולנים, ושמצאה לה את בטויה באגודות-סתר נגד רוסיה. כהיוון הזה נראה גם בתוך מחנה-הצבא, הבוגדים הגדולים באמת, כמ"סוידוב, שנמצאו בין גדולי פקדי-החיל, היו זקוקים למי-שהוא להטיל עליו את הצלחת בגידתם, ומי היה יותר נאה לתפקודו של שפיר לעזאזל מהיהודי? ואמנם השתמשו בו לאותו צורך עד כמה שאפשר היה הדבר. לא לחנם היו — כמו שנתברר הדבר אחרי כן — רוב המאשימים והעדים במשפטי-הקגול שנתעוררו נגד יהודים,

מרגלים ופרובוקטורים. כך היה הדבר בעלילת קרסניק, במשפט של גרשון ביץ, במשפט לזמנה ובהרבה מקרים אחרים. אמרו עלי על מסוקדוב, שעל ידו הוא נתלו למעלה ממאתים יהודים.

משואה
MASSUAH

ולא רק בוגדים מצאו חפץ ב, בגידה היהודית. לכל מפקד של פלוגה, לכל ישר-אלף שהטא ואשם היתה היכלת לטפול את חטאתו, את חוסר-התשרון שלו ואת קלות-דעתו על מרגל יהודי, שהכשיר את הכל.

ראשי המחנה שמו לב אל העלילות שהעלילו על היהודים מבלי בקר אתריהן, בלי שום חקירה ודרישה, ומיד התחילו לעשות שפטים בנאשמים. בך דום תלו תשעה יהודים בגלל עון, הארת-פנים לקרמנים, בן מושך תלו בגלל אותו פשע שבעה יהודים, בקרסניק — ארבעה יהודים, וביניהם הרב דמתא ורב-העדה. מעשים כאלה נעשו גם בהרבה ערים ועיירות אחרות. על יד הדרכים מצאו לעתים קרובות יהודים תלויים על עצים או מומתים בירה וכולם בעון, בגידה, וכולם בלי שום חקירה ודרישה מוקדמת, בלי דין ומשפט.

עבר זמן מועט והרדיפות קבלו צורה של תנועה המונית. כדי לשים יהודי במאסר, לגרשו או לתלותו לא היה עוד צורך בהאשמות מיוחדות, בחשד, הארת-פנים לקרמני או "רגול". די היה לכך השם היהודי בלבד. ואמנם, אם כל ישראל הם בוגדים, למה יצאו לבקש חטאיהם של יחידים? למה לענוש ולהשמיד את היהודים אחד אחד? וכך התחילו עושים מעשי-אלמות נגד המון-היהודים. בהרבה ערים ועיירות, שעבר בהן חילי הרוסי, והקוזקים ביהוד, נעשו פוגרומים מבהילים באכזריותם. הציתו באש והתריבו רחובות שלמים של משכנות יהודים, שדדו את כל בתי היהודים ומחסניהם, הרגו בלי שום סבה יהודים לעשרות; ביתר היהודים עשו מעשי-נקמה, העליבו בהם עלבונות גסים מאד, אנסו נשים, פצעו ילדים. קווק אחד התפאר, כי תלש שתי פאותיו של נער יהודי יחד עם עורן. אופיצר רוסי ספר, כי ראה בעיניו קוזקים ש"שחקו" עם ילד יהודי בן שנתיים: קווק אחד זרק אותו באויר ותבריו תפשו אותו בראשי הטידונים שלהם. אחרי כל אלה הלא יאומן כי יוסט בעתוגים הגרמנים, שהקוזקים היו מקצצים ידיים ורגלים, מקברים אנשים חיים וכדומה.

חיל רוסי פשוט מספר במכתב שבא במקרה לידי את הרושם
שעשה עליו מראה-עיניו בדברים האופיים הללו:

שואה
MASSUAH

„לא כל בני-האדם שוים הם, כמובן; אבל אני יש שמתעוררת ב-
איוז הרגשה של רחמים על היהודים. שזה בנפשך: מלקים אותם בשוטים,
שבעים וחמש מלקות לאיש, או שמכים אותם מכות אין ספורות במקלות,
בשבטי-ברזל, שמשתמשים בהם למעשי-שבכה, וכמובן גם ממיתים אותם
ביריה, ואפשר, שיש ביניהם גם אנשים נקיים מעון. הבה, אפרות, את
ראשך! הראש נמלק — והאפרוח פורה. וכך גם הם“.

מה שנעשה ליהודים בידי הבריות החשוכות ורבי-הפשע שבתוך
המחנה, כדי לתת ספוק לאינסטינקטים המחפירים והשפלים שלהם, עשו
להם, מפני נימוקים מדיניים, בצורה אחרת ובמדה יותר מרובה, גם
גדולי שרי-החיל: ניקוליני, ניקולייוביץ וראשי מפקדי המתנות
השונים. בסמכם על הרעיון, שסתם יהודי חשוד על תרגול, התחילו
מגרשים מן הערים שהיו קרובות אל הַתְּחִיזִית חֲלָקִים מסוימים מתוך התושבים
היהודים, ולבסוף גם קהלות שלמות. ממקומות הרבה גורשו ביחד, יהודים
וגרמנים. שיטה זו התרחבה מיום ליום, עד שהגיעו הדברים לידי כך,
שביום אחד גורשו כל היהודים מפלכי קובנה וגורדגה במספר למעלה
ממאתים אלף נפש!

באה אחת השעות היותר חשכות בדברי ימי היהודים, יותר מרבע
מיליון מבחורי-ישראל נמצאו על שדה-הקטל, המהפכה הכלכלית שהתחוללה
בעקבות המלחמה הרסה ממעמדן אלפי משפחות של יהודים. ערים
ועיירות למאות בתפוצות ישראל הרבו באש הקרבות הקשים. נוסף על זה
נתן על היהודים שטף של עלילות, פוגרומים ורדיפות. פליטים לרבבות
מבלהות-המלחמה, מאות אלפי מגורשים, נודדים מחוסרי-חסות...

על כתפיו הרפות של עם ישראל הוטל משא כבד מנשוא, והמשא
הזה הכביד שבעתים מפני שהאסון בא על יהודי רוסיה ופולין כשהיו
במצב של תהו ובהו. ואם עלתה ביד הצבור היהודי — אחרי התאמצות
כל הכחות — לפגוע את חודה של תקטסטרופה במובן התמרי, למצוא
את האמצעים הנחוצים להציל ממות-רעב פליטים במספר של מיליון נפש
אדם ולכוונן להם מעמד במקומות החדשים, — הנה קצרה יד עסקיניו

מעשות דבר במובן המדיני. הם פנו בהשתדלויות על ימין ועל שמאל
 ובכל מקום מצאו לפניהם קיר ברזל. נעשו נסיונות, כבשנים קדמוניות
 להתאונן באוני אנגליה וצרפת, אבל שתי הממלכות הדימוקרטיות, בלגיה
 על רוסיה כעל מקור לא-אכזב של בשר לתותחים ובהיותן בעלות-ברית
 לממשלת ניקולאי השני, החניפו לראקציה הרוסית ואטמו את אוניהן
 משמוע את שונפת היהודים. עלה בתהו גם קול הקורא אל האינטליגנציה
 הליברלית הרוסית, שעגבה בעת ההיא על פולין, ומעט מעט התחילה
 אף היא מאמנת בכל העלילות שהעלילו על היהודים. את הליברליות
 שלה הבלטיה בזה, שבקשה לפתור את הבגידה היהודית בדיפות
 הנוראות, שהיהודים נרדפים מאת הממשלה. על כל טענותיהם של היהודים
 היה לה רק תשובה אחת: צריך לשחוק, לשים יד לפה סערת-הרוחות
 בתוך המחנה נגד היהודים גדולה כל כך, עד כי הצעקה יותר ממה
 שתועיל—תזיק. אחדים מעסקני-הצבור היהודים נסו לדפוק ולדפוק על
 פתחי המיניסטרים, שהם גופם היו פורעי-הפרעות הראשונים והנוראים
 ביותר. כמובן העלו המשתדלים חרט בידם,
 והאסון הלך הלך וגדל, הלך וחזק.

II

מיד כשהתחיל הצבא הרוסי—וזה היה בראשית המלחמה—כובש
 את גליציה, ובמשך שנים, שלשה ירחים הגיע במערב לפגז ובנגב
 עד לאונגריה, התחילו מתקבלות ידיעות לא-ברורות, עמומות, על מעשי-
 אצמות אכזרים ביותר, שבא-רוסיה, וביחוד הקזקים והצ'רקסים היו
 עושים ליהודים מתוסרי-התמות תושבי המקומות ההם. בעטיה של יריה
 פרובוקציונית אחת שלחו באש חלק גדול של העיר ברודי וישדדו את
 רכוש היהודים, ואהדים מהם הרגו. התריבו עד היסוד את העיר הזו—
 סיאטין האוסטרית, ואת העיר בלוז, ונעשה פוגרום נורא והרג רב
 בלבו. שמועות כאלה התפשטו גם על עשרות ערים ועיירות אחרות.
 עם זה גודע, כי היהודים תושבי החבל הכבוש, שנהרסו ממצבם ונעשו
 מובדלים ומפורשים גם מארצם גם מרוסיה, גועים ממש ברעב.
 כל הידיעות האלה נתקבלו דרך-ארצי, כשמועות בלתי-ברורות, ועל

ידי זה נעשו מבהילות ומדהימות ביותר. מכתב מן החזית, שבמקרה נצל מעיני הצנזור, ספורו של חיל יהודי שנפצע וגשלח מתוך המחנה, וכדומה, בדרכים אחרים אי אפשר היה לקבל משם כל ידיעה. בפני אנשנשוואה פרטיים היתה גליציה סוגרת ומסוגרת. גם המכתבים והספורים המקריים יותר משהכילו עובדות וגופי-מעשים, בקצ ועליה מהם קול חרדה פולח לב: ידי רועדות ועיני מתמלאות דמעות-דם—כותב חיל יהודי—בשעה שאני נזכר במראות-הבלהות, שנזדמן לי לראות פה בגליציה, ובמעשי-האכזריות שעשו הקוזקים והחיליים ליהודים. מכים ושוודדים ומאגסים נשים ברחובות, כורתים הם את ידיהן של נשים זקנות ועוזבים אותם בגסיסתן.

חיל אחר כותב:

„באנו לעיירה יהודית בגליציה. החילים גלו מרתף של יין וישברו דלתותיו והתחילו שותים לשכרה, אף אנכי שתיתי אתם יחד ואשכך גם אני. אולם כשיצאתי מתוך המרתף וארא את הנעשה בעיירה, מה שהחילים עושים ליהודים, מיד פג שכרוני“.

ובזה התם.

השלישי, חיל, שאחר-כך נטרפה עליו דעתו כתגרת החזיונות הנוראים שראה בגליציה, ספר:

„בכל מקום שעובר בו הצבא הרוסי מציגים הנוצרים צלמי-קדושים בחלונות ועל הדלתות. בית, שאין צלמים כאלה נראים בו, הוא בית של ישראל, כמובן, ובכן אפשר לעשות בו מעשי-ישוד מבלי להענש. כשעבר גדודנו דרך אחד הכפרים, ראת חיל אחד מרחוק בית עומד בראש גבעה, והעיר את שר-הגדוד, כי לפי השערותו יושב בבית ההוא איש יהודי. שר-הגדוד הרשה לו ללכת ולראות אם השערותו כן הוא. כעבור רגעים אחדים שב החיל שמה וטוב-לב והזיע את השר, כי דרייחבית הם אנשים מישראל, אז צוה השר את החילים לגשת אל הבית. כשפתחו את הבית ראו כי יושבים בו כעשרים יהודים, וכולם כמעט נפשם כם מפחד. היהודים הוצאו מתוך הבית, ושר-הגדוד קרא בקול מפקד „קליז“, „רוביז“ (זקור! גור!) מה שנעשה אחרי-כן לא ראיתי. נמלטתי על בפשי עד שנפלתי מתעלף לארץ“.

מתוך צעקות-החרדה האלה ועשרות דומות להן למדנו, שבגליציה נעשה מעשה-שערוריה שאין השגת-אנוש יכולה להשיגו. חבל-אריך גדול של מיליון של יהודים, שעוד אתמול נהגו מכל הזכויות האנושיות ^{המיוואה} _{MASSUAH} והאזרחיות, מוקף שרשרת-אש של דם וברזל, מובדל ומופרש מן העולם ומסור לכת שלטונם של פריצי-חיות בדמות קוזקים ותילים. דבר זה עשה עלינו רושם. כאלו הולך ונכרת שבט שלם מישראל!

החובה הראשונה שתבעה ממנו את מלאכה בחוקה היתה: להכנס ביחסים עם יהודי-גליציה, ולהביא להם קודם כל איזו עזרה חמרית שהיא. אבל לא נקל היה להוציא את הדבר אל הפועל. בירחי-המלחמה הראשונים אטמו עשירינו אזנם משמוע על סדור מעשה-עזרה לטובת היהודים נגועי-המלחמה. קו הללו לצאת ידי חובתם בנדבותיהם הגדולות שהרימו לצרכי המלחמה הכלליים וטענו, כי אין היהודים רשאים, להוציא את עצמם מתוך הכללי וכי עלול הדבר להראות כפגימה בפטריוטיות. מוכן הדבר, כי בני-אדם שמתחסיים יחס זה לצרות היהודים והנם, נלהבי-הפטריוטיות לא חפצו לשמוע דבר על אודות יהודי גליציה, בשעה שאחד מגדולי הפקידים הרוסים, ששב מגליציה, פנה למיליונר יהודי, ותוא עסקן צבורי מפורסם בקיוב, בשאלת:

— מפני מה אין אתם מביאים עזרה לאחיכם היהודים בגליציה

הגועים ברעב?—

ענה לו על זה המיליונר:

— רום מעלתך! אנחנו רואים את יהודי-גליציה לא כאחים, כי

אם כאויבים, שאנו נלחמים בהם!

אולם צריך אני להוסיף, שלא עבר זמן רב ונשתנה לגמרי אפילו יחוסם של ה"גבירים" אחוזי-הפטריוטיות ליהודים נגועי-המלחמה, וגם ליהודי-גליציה.

בשעה שהדיעות מגליציה הוכיחו ברור, כמה גדול היה החורבן שנעשה שם, החלטתי להשתדל עד כמה שידי מגעת לבוא לגליציה בכל אופן שיהיה, לעבור בערים החרבות, לעמוד על מדה האסון וגודל המחסור, ובשובי מרכי ובידי יהיה חומר של עובדות ומעשים—אז לא אבקש עוד, כי אם אתבע עזרה ליהודי-גליציה.

לא בנקל עלה בידי לבצע את מחשבתי. שלשה חדשים שלמים דפקתי על דלתות שונות עד אשר נתנה לי האפשרות לנסוע לגליציה בהיתר. בתחלה קייתי לקבל רשיון מסע בתור סוחר, וחשבתי לעשות שוואה דרכי עם מרכבות-הקטח, שלשה ברודסקי לגליציה, או עם מרכבות טעונות ספר. כשלא הצליח הדבר בידי, פניתי אל מי שהיה אז ראש-העיר בפטרבורג הגרף איבן איבנוביץ טולסטוי, בבקשה, כי יספחוני אל אחת הפלוגות הסניטריות, הנשלחות מכאן לגליציה.

טולסטוי, שהיה אוהב ישראל באמת, התיחס לבקשתי ביחס של רצון מרובה. בעת ההיא לא היתה פלוגה מתעתדת לצאת מפטרבורג לגליציה, ועל-כן נתן לי מכתב-המלצה אל ראש-העיר מוסקבה, ז'לנצ'וב, המפקח העליון על אגודת-הערים ברוסיה. צ'לנצ'וב המליץ עלי במכתב לפני המפקח הראשי של אגודת-המסטבות, הנסיך ג. י. לבוב. אבל גם הוא מצדו לא מצא שום אפשרות להיות לי לעזר והשיא לי עצתו לקחת מאת הגרף טולסטוי מכתב-המלצה אל גוצ'וב, שנמצא אז בווארשה ושיכל למלא את ידי לנסוע לגליציה. בשוגי לפטרבורג קבלתי ידיעה טלגרפית ממוסקבה, כי הנסיך פ. ד. דולגורוקוב מיסד פלוגה יוצאת לגליציה, והוא מסכים לקחת אותי אתו. שבתי ונסעתי למוסקבה, אבל שם נודע לי, כי הפלוגה מיסודו של דולגורוקוב קבלה פקודה לצאת לא לגליציה, כי אם לריגה. נוסדה עוד פלוגה אחת על-ידי קונצ'וב, אבל מפני נימוקים פורמליים סלק את עצמו מקחת אותי עמו. בקצרה: הכל התיחסו ברצון מרובה אל המסרה אשר לפני, והכל אמרו, כי נכונים הם לבוא לעזרתי, אבל כל אחד שלחני אל חברו.

באחרונה החלטתי להגיע לגליציה דרך ווארשה. עם מכתב מאת הגרף טולסטוי וגוצ'וב ועם המלצה מאת הנסיך לבוב למורשה הסניף הווארשאי של אגודת-המסטבות זו, וז'ורובוב, יצאתי ביום העשרים והאחד בנובמבר לווארשה.

III.

יותר מחדש ימים היה עלי לשבת בווארשה ובסביבותיה עד שנתנה

שואה
MASSUAH

לי היכלת להכנס לגליציה. את גוצ'קוב, שהבאתי אליו מכתב מאת הגר-
טולסטוי, לא מצאתי בווארשה. הוא היה בלודז, ואליה לא יכל איש פרטי
לבוא בעת ההיא. המרשה של אגודת-הזמסטבות קבל אותי בקרירות-רוח
והודיע לי בהחלט, כי אין לו שום אפשרות לסייע לי בדבר זה. אבל
הנך כדי דבור הוסיף על תשובתו הנמרצת, כי בימים האלה יוצאת לגבול
גליציה פלוגה של אגודת הזמסטבות תחת הנהגת המרשה ג'רסימוב
ועוזרו היהודי בלוך, ובכך אנטה דבר אליהם אולי יקחוני אתם. כעבור
דבקים אחדים הציע לפני, כי אם משאי ומתני עם ג'רסימוב לא יעשה
פרי, אקבל עלי איוו עבודה בסניף של האגודה בווארשה. בהשבי כי
בדרך זו יהיה לי יותר נקל להגיע לגליציה, הסכמתי להצעתו. אולם
באותו מעמד שב ואמר לי, כי לעת עתה אין שום עבודה בשבילי
באגודה ואין הוא יודע אימתי תהיה. בקצרה: על פי שיחתי הראשונה
עם הירובוב הפרתי בו, כי הוא הפכפך בדבריו, שאצלו, שבע פעמים
יום הששי בשבוע אחד, כפתגם הרוסי, ושאי אפשר לסמוך עליו. עוד
באותו יום נודמה לי האפשרות להנכת לדעת כי לא שגיתי בדבר זה.

כעבור שעות אחדות לאחר שיחתנו. בערב, בא אלי זה אל בית

מלוגי, שואף רוח בכבודת, נרגז:

— אמרת, כי יש עם לבבך לעבוד באגודה — התחיל בעמדו עוד
על המפתן — והנה יש לי עבודה בשבילך. באו לכאן למעלה מעשרת
אלפים פצועים. חלק מהם נמצא בחצר בית-הנתיבות תחת כפת השמים,
עיפים, קפואים מקור, רעבים. אנו אין לנו מקום-מקלט בשבילם. קבל,
אפוא, על עצמך את העבודה לכונן עד מחר בבקר בית-תעלה (צורט)
לשש מאות פצועים. כל הכסף הדרוש לאותו צורך ינתן מקופת האגודה.
לך ובקש מדור פנוי בבית מחוסר-תושבים, אם לא יתנו לך הבעלים את
הבית ברצונם הטוב, הרשות בידך להחרימו התרמה של כפיה בשם
האגודה. פדר, אפוא, את הדבר, בקש לך רופאים, פניטרים, אחיות
רחמניות. אני לא אטעון כנגד אם גם יהיו כולם יהודים. אבל הדבר
צריך להיות מוכן ומזומן למחר! המקבל אתה את הובר עליך?

כלומר: לבנות פליטין בין-לילה.

ליסוד בית-תעלה יהודי בווארשה על חשבון אגודת הנזמסטבות—
 לדבר זה היה לפי תנאי העת ההיא ערך רב ביותר. אף כי כל אותה
 הצעה נראתה בעיני כפנטסיה, ואני, כאיש זר בווארשה, לא ידעתי כיצד
 לגשת אל העבודה. בכל זאת קבלתי עלי להשתדל עד כמה שאפשר
 להוציא את הדבר לפועל, הבטחתי לתת לו לוויירובוב תשובה ברורה
 עד תצות-הלידה.

מסואה
 MASSUAH

על פי הצעתו של פרץ פניתי תיכף לנשיא הקהלה הישראלית
 בווארשה, נטנזון, ולמזכירה, קמפנר. הם שמו לב אל ההצעה ויזמנו
 אותי עם היושב-ראש בוועד הסניטרי היהודי ועם מזכירו, ווייסבלס
 ופרבשטיין. אבל הללו אמרו לי, כי הם מוצאים את עצמם נעלבים
 על ידי זה, שוויירובוב היודע על דבר מציאותו של הוועד הסניטרי לא
 פנה בדרך ישרה אל הוועד. מסרתי את הדבר לוויירובוב וסלקתי את
 עצמי ממלא תפקיד של מתווך. אבל הוא עמד על דעתו בכל תוקף, כי
 המשא-ומתן עם הוועד יהא מתנהל על ידי דוקא.

הוועד הסניטרי התחיל לעבוד במרץ רב. בשתיים-עשרה בלידה
 כבר היה מוכן בית-תעלה לארבעת אלפים פצועים, וכבר נועדו לעבודה
 האנשים הנחוצים: רופאים, סניטרים ונאחיות. כשהודעתי את הדבר
 לוויירובוב ענה לי, כי עתה נחוק בית-תעלה רק בשביל אלפים פצועים.
 למחר בבקר הופחת המספר עד חמש מאות, ולעת ערב נתברר, כי כל
 הפצועים כבר הועברו מן העיר, אלא שיש לכוון בית-תעלה לאלפים
 פצועים, העומדים לבוא בקרוב.

כעבור ימים אחדים הציע לפני וויירובוב לנסוע לרובנה לקבל
 את העגלות הסניטריות הקטנות, שהזמינה שם האגודה. כשמלאתי את
 תפקידי זה ושבתי לווארשה, הציע לפני לפנות בתחנה קטנה הרחוקה
 מרחק שש וירסטאות מווארשה, מקום-תמחוי. הסכמתי גם לכך.

עד שנעשו כל הדברים האלה עברו כשנים עשר יום. במשך
 העת הזאת היתה לי ההודמנות לעמוד על הרוחות, שהיו מנשבות אז
 בווארשה.

את ווארשה מצאתי במצב קדחתני. העיר נמצאה עדיין תחת רושם
 התקפת-ההסתערות של הגרמנים בימי-אוקטובר. הכל חכו להסתערות חדשה

עוד יותר חזקה, בעת ההיא נערכו התגרות הנוראות על יד לודו, ככל
 יום היו באים משלשים עד ארבעים אלף פצועים, על כל פסיעה נמשו
 בעגלות סניטריות, בסניטרים, באחיות, התבועה היתה כבירה מאד.
 הרהובות המו מאדם, הלחץ והדחק בין המוני העוברים והשבים היתה
 מאד, נמשכו בלי סוף עגלות-צבא טעונות משא, התרוצצו הנה והנה
 טומובילים, ברעם וברעש גשאה הארטיקריה, ומחנות, מחנות של חילים
 מלאו את החוצות. מרחוק נשמע רעם יריות תותחים, ותחת השמים
 הבהירים עפו מעת לעת אירופלנים גרמניים בדמות, יוגי-פלד הנושאות
 בכנפיהן מות ואבדון. הורגשה הנשימה החמה, המהירה והמפסקת של
 חולה מסוכן,

בימים ההם התרכזה כל המלחמה של ההזית המזרחית בפולין,
 ואותותיה נכרו בווארשה על כל בלהות-הצלמות הכרוכות בה, על יגונה
 וצרותיה, על אנקתה ויללתה. לשם נמשכו משדות-הקטל מאות אלפי
 פצועים, ואתם יחד נהרו מן הערים והעיירות והכפרים אשר סביב עשרות
 ומאות אלפי בני-אדם אומללים, שנמלטו על נפשם מפני הדרות-המלחמה
 ושגורשו ממקומות מושבותיהם על-ידי שנאת-הגזע, מלשינות ועלילות.
 בווארשה השתקף ביחוד בכל בלהותיו האסון הגדול, אשר התחולל על
 ראש היהודים תושבי פולין. בכל יום היו באים אלפי יהודים, רובם
 רגלי, שזודים, ערומים, רעבים, נמוגים מפחד ומחוסרי-עזרה. כל
 האומללים האלה נהרו אל בית הקהלה, שהיתה כמרקחה, מלאה וגדושה
 צרות ויסורים שלא גפן לתארם בדברים. בעיר נמצאו למעלה מהמשים אלף
 פליטים, לרובם נהנו מקום לפי שעה במוסדות יהודיים שונים. מאות
 אחדות, וביחוד נשים וילדים, קנו שביתה בקלוב הספרותי היהודי
 ה"זמיר" שגוסד על-ידי י. ל. פרץ, שעמד בראשו.

פרץ, שהיה אז חולה, נלאה ומדוכא על-ידי כל הצרות האלה,
 נמצא כל העת בעצם הגיהנום של ההורבן היהודי. את מחצית היום
 היה מבלה בבית, שהיה לו שם דבר עם הפליטים החדשים, ואת מחצית-
 היום השניה היה מקדיש לעבודה אחרת לטובת הפליטים, היה מקבץ
 לטובתם נדבות-כסף, רץ לשיכבות, כותב מאמרים וקולות-קריאה.
 כמעט ביום הראשון לבואי לווארשה הוליך אותי פרץ אל ה"זמיר".

באולם הגדול היו מוצגים על יד כל קירותיו מטות, ספסלים וארגונים, ועל כל אחד מהם ישבו ושכבו שלשה, ארבעה ילדים יחד. מלבדם היה האולם מלא מפה לפה אנשים, נשים וילדים. מראה האולם שואה
 היה כמראה נחיל של נמלים שנהרס, נשמע בו רעש של מאות קולות, שהחריש את האזנים. כשהסתכלתי בפליטים התבוננתי, כי היהודים הזקנים צומדים בחבורה מיוחדת מן הצד, כי אחדים מתוך המוני הנאספים מהולכים איש, איש לבדו שקועים במחשבותיהם ובמרת נפשם מבלי שים לב אל אשר מסביב.

אספת המוני ילדים עושה תמיד רושם של ששון ואביב, אבל פה נראו הילדים כאבני-חן מפורות בראש חוצות. הם תעו על פני האולם כמיותרים, נבוכים ואובדי-עצות, ואותות של נחמות על פניהם. רושם מעציב מיוחד עשתה, מנוחת נפשם של הפליטים, איש מהם לא התאונן ולא היה נסער. בשעה שאני עם פרץ ודינסון נכנסנו אל האולם, לא התבונן איש, כי באו אנשים זרים. הם הביטו אלינו הבטח קקה ושתקה. כשהתחלנו חוקרים ודורשים אותם, ספרו לנו על הבלהות אשר עברו עליהם, על צרותיהם ומצוקותיהם. הם ספרו את הדברים בקול גמוך ובשפה רפה, כאלו התאבנו שרטוטי פניהם. נפר היה, שהאומללים הללו אובדים הם, שאבדה להם כל תקוה. איש צעיר ספר על התורבן שנעשה בעיירתו, ועל זה הוסיף בקור-רוח:

— נשאר שם אבי ואמי. הם נהרגו, כנראה...

— וודאי שנהרגו — קראה יהודיה אחת באותה מנוחת-הנפש —

יהודים שבאו משם ספרו, כי ראו את שניהם מוטלים הרוגים ברחוב. והצעיר שמע את הדברים בשקט-רוח, כאלו אין המאורע נוגע אל לבו כלל.

ובאותה המנוחה המאובנת ספרה לנו יהודיה שניה על דבר דודה, זקן כבן שבעים וארבע, שמצאו אותו שוכב בבור כשידי ורגליו ולשונו מקוצצות...

הקיפו אותנו אנשים לעשרות, וכל אחד מספר את המעשיה שלו — מעשיות של דם ובלהות-צלמות. מספרים פליטים על צרות-המלחמה על

מעשי השוד והרצח של הקוזקים, מספרים המגורשים על ענויים ותלאותיהם. כמעט בכל מקום נשנה אותו חזיון. באו קוזקים בכידונים ושוטים ויגרשו אותם מן הבתים ויצו עליהם לעזוב תיכף, או לשוואה שעות שתיים, את העיר. הלכו ברגל מהלך של שלשים, חמשים ושישה מאות וירסטאות, התנהלו בנעריהם, בזקניהם ובחוליהם תחת מטרות-עוז, בדרכי בוץ ועבטיט. הם הלכו יום ולילה רעבים וצמאים. זקנים ורפיה-כה נפלו ומתו בדרך, ילדים תלשים גועו בזרועות אמותיהם, גשים מעוברות הפילו...

עמדנו בתוך האולם ושמענו את הספורים המבהילים שאינם פוסקים על ידי עמדה ילדה קטנה כבת שמונה, דקת-בשר ובעלת פנים עדינות היא הקשיבה מתוך תשומת-לב וכובד-ראש כגדולה, ובעיניה הגדולות והשחורות נשקף הצער היהודי העתיק והעמוק, הצער בן-האלפים...

IV

רבות שמעתי בפטרבורג ובערים אחרות על מלחמת-העלילות, שהפולנים נלחמים ביהודים. כבואי לונארשה, מרכז תייהם המדיניים של הפולנים, נתנה לי האפשרות לראות בעיני עד כמה היתה מלחמה מחסירה זו מסודרת, נעשית על פי תכנית ערוכה מראש. ראיתי, כי ארס העלילות חדר אל כל פנות החיים, כי הוא מחלחל ומפעפע בתוך השדרות העמוקות של העם ונעשה כמעט שלא מתוך הכרה ליצירה עממית. עם כל היותי רחוק מן החיים הפולניים התנגשתי באגדת-הרגול הנוראה על כל פסיעה ופסיעה.

קניתי שביתה בבית-המלון, אירופה, ששמש כמעט כולו מקום-משכן לגדולי פקידי-הצבא. החדר שנתנו לי זה עתה נעשה פנוי, והשפחה התקינה אותו בשבילי. זו היתה אשה פולנית באה בימים ופניה מפיקות תום ויושר-לבב. אך נכנסתי אל החדר התהילה מתאוננת לפני: -- אהה, אדוני! אוי ואבוי למצבנו! מה גדלו צרות נפשנו! הגרמנים באים בטיסה במכונות-התופת שלהם, זורקים פצצות, הורגים אנשים נקיים לעשרות!... אהה, אדוני, מה רבו המצוקות שממיטים עלינו הגרמנים וה'יודים'...

— איזו רעות עושים לכם היהודים? — שאלתיה.

— טליפונים!... — השיבה דרך-סתם — הכל הם מודיעים תיכף

לגרמנים. ביום הראשון לשובע, כשבאו לכאן מכונות-האוויר, הודיעו להם הז'יידים על-ידי סימנים שונים, כי בבית-הכניסה (קאסצ'יל'י) נמצאה ^{השוואה} ^{MASSU} כל גדולי הגנרלים. אז התחילו הללו זורקים את הפצצות על בית-הכניסה. בדרך גם לא נסגע מהם איש.

כך ספרה השפחה הזקנה מתוך שגרא ד'לישנא, כדבר-אגדה, כמאמר שגור על פיה. כנראה חוזרת היתה על אותו מאמר באזני כל האורחים, שנודמנה אתם.

— על ידי הפצצות נהרגו ונפצעו יותר מעשרת אנשים, וכולם פולנים, — נטפלה האגדה לכך והסבירה את הדבר:

— ליהודים יש מין סט שהם מושחים בו את בשרם, והוא משמש להם תריס בפני הפצצות.

כעבור שעות אחדות לאחר שיחה זו עם השפחה, התראיתי עם וירובוב, והוא ספר לי בכעס:

— אפשר לו לאדם לצאת מדעתו למראה היחס, שמתיחסים הפולנים אל היהודים! אין לך יום שלא תהי פגיעתם רעה. יש לנו פה בית-תמחוי, שעובדים בו סטודנטים פולנים. היום באו לשם לעבוד ששה סטודנטים יהודים. אך ראו הפולנים את היהודים, קמו כולם ממקומם ועזבו את התמחוי בלי שירות, ולא שבו אל הבית עד שיצאו היהודים ממנו.

ביום השני באה אלי עלמה יהודית, מרקוביץ. זו עבדה בלודו בתור אחות רחמניה. כשנעשה המצב בלודו מסוכן ביותר והעבירו משם את הפצועים, שלחו אותה לווארשה. באה בשעה מאוחרת בלילה ונכנסה אל בית-התעלה הראשון שנודמן לה ברכה. שם הראתה את תעודותיה ובקשה, כי יתנו לה ללון שם הלילה. אבל בית-התעלה היה פולני, ואך ראתה המנהלת מתוך התעודות, כי דבר לה עם בח ישראל, נתנה עליה בקולה:

— הז'יידים שלכם הם בוגדים! הם שסייעו בידי קורף לנוס אל האויב; הם שולחים זהב לגרמניה, מאבדים את טליפוני-המלחמה שלנו. איך לא תבושי להשאר ביהדותך?

והמנהגת לא נתנה לה רשות לדון בבית-התעלה. וכך השליכה
בעצם הלילה החוצה.

לאחר ימים אחדים נפגשתי עם מורשה של אחת הפלוגות הסניטריה
בלודז, והוא איש יהודי, שיפסדו יא.ר.

— הקשה והגוראה בכל הצרות שעברו עלינו בלודז—ספר לי —
הוא יחס הפולנים אלינו. אין לך עלילה, שלא בדו עלינו. בשעה שעפו
אירופלנים על פני לודז, עמד יהודי אחד והביט למעלה, ובשעת מעשה
התעטש. מיד הלשינו עליו הפולנים, שבטעושתו נתן אות להאירופלנים
(שעפו בגובה של ווירסטא) היכן להשליך את הפצצות. ותיכף הושג
היהודי במאסר. בפעם שניה הביאו הפולנים אל תחנת-החיל איש יהודי
והאשימו אותו, כי הסתיר במקום אחד מעופף גרמני. בקרבת ביתו של
היהודי נפל אירופלן גרמני והמעופף נעלם, ובוודאי הצפין אותו היהודי.
אף על פי שהיהודי טען, שלא ראה אירופלן בעיניו וכי כל אותו
ספור-המעשה הוא שקר וכזב, שמו אותו בבית-הסהר. אחרי-כן הלכו
לקחת את האירופלן שנפל, אבל לא מצאו אותו. כלום סבורים אתם,
שגנכוהו ע"י כך שאין הדבר אלא עלילה בלבד ושלחו את היהודי חפשי?
לא! ולא עוד, אלא ששמו עוד שני יהודים במאסר, וכך זה משום שנחשדו
בדבר שהצפינו את האירופלן.

— אולם יותר מכל סבלנו בתגרת הסוקוליים הפולנים — הוסיף
לספר. — כשליכדו הגרמנים את לודז בפעם השניה באו עמם הסוקוליים
האוסטריים-הפולניים והם הפילו אימות-מות על היהודים. הם שדדו את
רכוש היהודים ויכום הכה ופצוץ ויעליבו אותם עלבונות קשים מאד.
אחרי-כן התחילו כופים את הצעירים היהודים להספח אל הברית שלהם.
הצעירים נסו ויתחבאו וגם השתמשו בתחבולה הבדוקה ביותר — לפדות
את עצמם מידם בכסף. בתחלה שלמו מאה וגם חמשים רובל לגולגלית,
ובאחרונה אפשר היה להשתחרר גם בשלשה רובלים. לבסוף כשנסוגו
הגרמנים והרוסים שבו ללודז, הפיצו הפולנים שמועה במתנה, כי הסו-
קוליים היו יהודים מתחפשים. הם כנו אותם רק בשם, חבורת מתנדבים
יהודים (הדרווינה הו'ינדאית).

בשעה שכוננתי את בית-התמתו-הסניטרי על יד ווארשה, היה עלי

לקנות בשבילו צרכי-אכל. באגודת-המסטבות נתנו לי רשימת התנויות שעלי לקנות בהן את צרכי. ראיתי, כי הנן כולן חנויות של פולנים, ואף בהן אף אחת של יהודים. אחרי אשר הוגד לי, כי האגודה באה תפואה
 MASSUAH במשא ומתן של מסחר עם בעלי-החנויות הללו, שנותנים לה הנחה בת אחוזים מסוימים, קניתי את כל הצריך לי רק בהן. בין שאר צרכי-המפלג היה עלי לקנות גם בכמה מאות פוד סֶלֶק. מפני שלא השגתי את הסלק בתנות הפולניות, אשר הראו לי עליה, הלכתי אל השוק והזמנתי את הסלק אצל התגרני היהודי ווייספלייש. למחר בבקר הייתי במחסן של האגודה, שלשם היו צריכים להביא את הסחורות שהזמנתי. עם חנונים אחדים, וכיניהם עם ווייספלייש, דברתי על-ידי הטליפון. מנהלי המחסן, שני פולנים צעירים, הקשיבו לשיחתי זה. לאחר שבמרתני את שיחתי עם ווייספלייש, פנה אלי אחד הפולנים ויאמר בסערת-רוח:

— שמע-נא! כנראה אין אתה מכיר פה איש ואין אתה יודע היכן לקנות את צרכיך. אנחנו נתן לך רשימה של חנויות, שצריך לקנות בהן. — כבר נתנו לי באגודה רשימה כזו, — ענית.

— הא כיצד? — שאל הפולני השני בתמהון — שמעתי בדברך עם איש אחד, ווייספלייש שמו, שקנית אצלו סֶלֶק. הלא הוא ז'יד!

— ומה בכך אם ז'יד הוא? מצאתי אצלו סֶלֶק טוב ובזול...

— כנראה נפלה פה טעותו אנחנו נתן לך רשימה של חנויות פולניות.

— איזה הבדל יש בין חנויות פולניות ויהודיות? — נסיתי לשאול שאלת-תם.

— אך זאת היא שאלה! הלא טוב תת „פדין“ לאיש נוצרי מאשר לאיש יהודי. הלא הנם כולם נוכלים!

— שמעו נא! גם אני הנני ז'יד, ואני מבטיחכם, כי נוכלים הם אותם הפולנים העושים את המלחמה לעסק ולתחבולה למלחמת-הגזע, אני אראכם כיצד לנהל באגודה תעמולה כזו!

ספרתי את הדבר לוויירובוב. הוא התכחש והבטיח לי להרחיק את שני הפולנים מן המחסן, אבל לא שמר את הבטחתו. ואין כל פלא בדבר. האגודה היתה רובה פולנים, והללו הכניסו אליה את המלחמה הכלכלית

נגד היהודים, אוירובוב עצמו נמצא תחת השפעתם. בתוך האגודה קנת שביחה במדה מסוימת הבויקוט כלפי היהודים.

קשוואה
MASSORAH

כעבור עת מועטת נתנה לי האפשרות להכות, כי הפולנים מפיצו את עלילותיהם על היהודים לא רק בתוך מחנה-הצבא ובין המוני-העם, כי גם בין האינטליגנטים והליברלים בראשי רוסיה שהיו נמצאים בפולין, בין חברי אגודות הזמסטבות והערים וביחוד בין סופרי העתונים הרוסים הליברלים. לעיני נתהווה במשך שבועות אחדים שנוי נמרץ ביחס האנשים הליברלים האלה לשאלת-היהודים בפולין. קודם כל התחילו הללו מבליטים קרירות-רוח יתרה ביחס ליהודים ולצרותיהם, אחר כך נעשתה אונם קשבת לכל מיני העלילות שהעלילו על היהודים, ולבסוף הללו בשיתות פרטיות וגם במכתבי-סופרים לחזור על אנדות-העלילות הללו...

.V

ביום אחד נודמנתי עם סופר רוסי אחד ממפרי, מווייני, עוזר לירחון הסוציאליסטי, רוסקויה בוגסטבה". הוא חשב את עצמו לנדיקל קיצוני, וכמובן גם לאוהב-ישראל. הוא ספר לי, כי קבל הזמנה מאת קבוצת הסופרים הפולנים שעל יד, ועד בעלי-הבתים לבוא לאספת-רעים של סופרים פולנים ורוסים. מטרת האספה היא להביא אחדות בין סופרי שני העמים. באותו מעמד תתבררנה גם שאלות חשובות אחרות, וביחוד שאלת-היהודים הקשה.

— את מי הזמינו? — שאלתי.

— את פיאודורוב, את נימירוביק-דנטשנקו, את גריגורי פטרוב, את הגרף א. טולסטוי, את וולרי ברייסוב, גם אותי...

— וגם לא סופר יהודי אחד? ואתם מוצאים שדבר נורמלי הוא אם לאספה, שעתידה שאלת-היהודים להתברר בה, לא הזמינו שום סופר יהודי?

— כמובן אין זה מן היושר. באספה הראשונה אעורר את השאלה. כעבור שני ימים נפגשתי אתו בשעה מאוחרת בלילה בשיבו מן

האספה הפולנית-רוסית. הוא ספר לי, כי לעת עתה בערכה רק פגישת-
רעים. באספה הבאה ידברו בשאלת-היהודים.

משואה
MASSUAH

— הקימת את הבטחתך? העוררת את השאלה על-דבר הזמנת סופר-

יהודי?

— לא... לא היחה הזדמנות... אבל אני עשיתי דבר יותר טוב.
כשנערכה רשימת האנשים העומדים להקרא, הצעתי, כי יזמינו אותך
בחור עוזר לעתונים רוסים, והצעתי נתקבלה. כמובן אמרתי שהנך
יהודי...

כשטפתי את הדבר לפרץ ולנה פרי לוצקי ועוד לאחדים
מעסקני-הצבור, החליטו, שבשעת האספה אפנה בדרישה, כי לאספות
הבאות יזמינו באי כה העתונות היהודית הווארשאית, ואם לא יסכימו
לדבר, — עלי להביע מחאה ולעזוב את האספה.

אבל לא זכיתי להגיע לידי מחאה, כי לא הזמינו אותי אל האספה
כלל. על דבר האספה הזאת ספרו לי, כי עתונאי רוסי אחד, וורונוב
שמו, הטיח דברים קשים כלפי הפוליטיקה הפולנית ביחס ליהודים, יתר
העתונאים הרוסים לא החזיקו בו, ואהב-ישראל הנלהב גריגורי פט-
רוב עוד מצא לו לנחון להביע מחאה נגד דברי וורונוב. הפולנים
השיבו על האשמותיו של וורונוב, שנסו להכנס במשא ומתן של שלום
עם היהודים, אבל לא עלה הדבר בידם. על זה הוסיפו, כי נמצא תחת
ידם חומר רב על רגולם של היהודים ובגידתם ברוסיה, אבל הם יפרסמו
אותו בדפוס ככלות המלחמה. עובדות לא הזכירו.

האספות הללו של סופרי-העתונים נסתדרו רק לשמה של המטרה
היחידה להשפיע על העתונאים הרוסים. הפולנים הבינו, כי את הסופרים
הרוסים, וביחוד את הליברלים שבהם, לא יוכלו להתעות על-ידי עלילות של
שטות ומעשיות בארון שהניחו בו מיליוני זהב במקום מת וכדומה, ולפיכך
התחכמו לפעול עליהם בתחבולות אחרות. ובמדת-מה עלה הדבר בידם.
במשך עת קצרה נעשה שנוי נמרץ מאד במצב-רוחם של העתונאים הרו-
סים ביחס אל היהודים. אפילו סופר כולרי בריוסוב, הקורספונדנט
של הרוסקיה ונדומסטי" הושפע מהדימוקרטים-הלאומיים הפולנים, וממכתביו

התחיל ריח של אנטישמיות נודף יותר ויותר, במדה יותר מרובה הורגשתי
האנטישמיות אצל סופרים אחרים.

משואה
MASSUWAH

מי שהיה כהן-הדת, גריגורי פטרוב, שהסיר מעליו את
כהונתו* מתוך רדיקליות כל כך נלהבת ופעמים אחדות יצא בעתונים
בתור מגין ליהודים, היה מדבר בעת הראשונה דברי כבושים כלפי
הפולנים. כשנפגשתי אתו בפעם הראשונה בקש ממני, כי אציגהו לפני
פרץ, בקרתי אתו את פרץ בביתו. הוא שתה אצלו שעות אחדות וכל
העת המסיר אש וגפרית על הפולנים בגלל יחוסם המתפיר ליהודים,
כעבור שני שבועות, ימים אחדים אחרי אספת הסופרים הפולנים
והרוסים, שספרתי עליה למעלה, נודמן לי לפנות לפטרוב בבקשה, כי
יפנס בדברים עם אחד מגדולי השרים הרוסים, על שמונה מיהודי
סוכצוב, אשר בגלל עלילת-דברים שמו אותם במאסר והיו עומדים
להמלות.

מצאתי את פטרוב כשהוא לבוש קוזקין פולני לאומי. על בקשתי
ענה לי מתוך סערת-רוח בנאום ארוך ואופיי מאד, שרשמתי תיכף מלה
במלה:

— הנה ספרת לי מעשה נורא על יהודי סוכצוב. אבל אין אני
יכול להושיעם, כי אם לגוד להם. עלי לבי דוין. עוד קודם ירעה לי נפשי
לא אחת לשמע מעשיות כאלו. וכך יאמרו לך גם במירוביק-דנצ'ינקה,
מוז'יל ואחרים. אבל מה יתן ומה יוסיף כאב לבנו? — לא כלום! ואף-
על-פי-כן באים אלינו אתה ופרילוצקי וגרינבוים ומספרים באוזנינו את
הספורים המכהילים והנכס מזעזעים את עצבינו בשעה שאנו נזקקים
למנוחה-נפש לצורך עבודתנו... עוד לפני שני ירחים השאתי עצה לפרי-
לוצקי מה לעשות. ישנם אצלכם רבנים ובודאי יש גם לכם, כלבני יתר
האמונות, רב ראשי. הבה יפרסם הרב הזה קול קורא לכל היתודים,
שבו יסמן לפניכם דרכי-ההנהגה: להעלים עין מפעולות אנשי-הצבא, לבלי
חקור ודרוש אותם ושלא להסתיר מהם את סתורתם. היו מקרים כשתלו
יהודים רק בגלל שחקרו ודרשו את החילים, עם זה הלא צריך להבין,

* מר י. גרינבוים מכחיש דבר זה. לא דבר כלל עם פטרוב על שאלת ישראל.
פעם נודמנו בבירוסטול ודברו על ענינים אחרים.

כי החיליים נסערים מאד ואין להם פנאי לדון בכל דבר ולחקור את הכל. אני הנני מי שהיה כהן-הדת וגם אנכי לא ידעתי, כי שורר אצלכם מנהג או חוק למתוח חוטי-ברזל מחצר לתצר. ועוד: בשעת מלחמה שוכחים תשובה MASSUAH את הימים, ולא כל איש נוצרי יודע, שאסור ליהודי לסתור ביום השבת. כשבאים לעיר ורואים כי הנויותיהם של היהודים סגורות, מתעורר מיד הרעיון, כי אין זה אלא דמונסטרציה כלפי הצבא. בכך הלא צריך לברר את הכל, לכתוב מתברות בענין זה ולהפיץ בתוך הצבא. גוסף על זה הלא צריך אתה להודות, כי ישנם יהודים נכשלים ברגל. יודע אני עובדות למאות. הנה עובדה אחת: על יד הוויכסל עומד חלל, השומר על הגשר. והנה נגש-אליו יהודי זקן, הנושא שק כבד על שכמו. החיל נתן לו לעבור את הגשר, אף חמל עליו בראותו אותו נכסף תחת משאו. אבל השומר השני העמיד אותו בלכתו, משש את השק ויחש כי איש שוכב בו. והנה נמצא ברמני בשק, ואז דנו את שניהם למיתה. את הדבר הזה ספר לי גוצ'קוב והוסיף על זה, כי שלא בצדק המיתו את הגרמני ביריה ואת היהודי בתליה, וכי צריך היה לתלות גם את הגרמני... — ואתה מאמין, כי אמת נכון הדבר? — שאלתי — המאמין אתה כי איש זקן עצר כח לשאת על גבו אדם גדול, וכי נמצא בו די עוז-רוח לשאת איש גרמני על פני גשר, שעומדים עליו שומרים? — מי יודע?...

— אני יודע — הפסקתי אותו ברבורו — אותו דבר שמעתי גם מפי מוז'יל. אבל לפי דברי מוז'יל אירע מאורע זה אצל הדווינה, שם מצאו בשק מלבד את הגרמני גם אלפים וחמש מאות טלרים של כסף גרמניים. מוז'יל יודע גם את שמו של אותו גרמני: אוטו בויג'ר!... האינך חושב, כי היהודי התועה הזה עם הגרמני על שכמו נברא מלכתחלה לצורך מסויים?...

— לו יהי כדברך, אבל אם אין זו אלא אגדה, צריך לכתוב באותו ענין ולברר, שאין זו אלא אגדה. אינך יכול לצייר בנפשך את סערת-הרוחות השוררת בחוגי-הצבא ביחס ליהודים. והנה גם עובדה שנית. בעיירה יהודית שעל יד שדה-הקטל באו למפקד-הצבא וספרו לו, כי ראו יהודי צהוב הולך עם אשה אחת ושניהם מוליכים פרה אל החפירות

הגרמניות. המפקד צוה לתפוש תיכף את היהודי הצהוב ולהביאו אליי.
כרגע רצו אל העיירה ושם תפשו את היהודי הצהוב הראשון, שנודמק
בדרך, והביאוהו אל המפקד. והנה נתברר, כי לא היתה ליהודי זה ספאווה
מעולם וכי לא יצא כל היום מפתח ביתו.

— „אף על פי כן, על כל פנים תלווהו על העין!— צוה המפקד.

היהודי נתלה. התבין עד היכן הגיעו הדברים? ומה עושים העתונים
שלכם: ה„ריטש“ וה„נין“? הללו עוד מגבירים את סערת-הרוחות נגד
היהודים. הגע בנפשך: בימים האלה לקחתי בידי את ה„ריטש“, עתון
רוסי. ואיזה מאמר-ראשי מצאתי בו? „הג המכביים“ דבר זה הרעיש אותי
מאד, ועוד יותר ממני את פקיד-הצבא, שנסע אתי. מה פשר הדבר? האם
כבר נתידה רוסייה כל כך עד שהתחילו עתונים רוסיים חוגגים חגים של
יהודים, את הג-החבוכה?

— וכי אינך סבור גריגורי ספירידונוביץ, שמלבד העתונים, ריטש“

ו„נין“ מסית עוד מי-שהוא את הצבא ביהודים? ושמה הפולנים?

— כך, זוהי טענתכם תמיד! — ענני כשהוא בסער קצת — אתמול

השתתפתי באספת העונאים הרוסיים והפולנים, וכמה העליבו שם את
הפולנים! הפולנים הזמינו את באי-כח העתונות הרוסית למועצה על
המצב הכלכלי של הארץ. עם זה אמרו כי אינם מתעניינים בפוליטיקה.
ומה עשו העונאים הרוסיים? מיד כשנכנסו לאספה העלו את השאלה:
וכיצד אתם מתיחסים ליהודים? על זה ענו הפולנים: „הרוצים אתם
דוקא, כי נטפל בשאלת-היהודים? אדרבה. ישיבה אחת נקדיש לשאלה זו.“
כשנתאספו אתמול אמרו אלינו קודם כל: „נפלא הדבר! הנה באתם
למדינה שחרבה ומצאתם פה את האכרים מדולדלים עד תכלית הדלדול
ונושאים חרפת-רעב. מפני מה לא התעניינתם קודם כל במצב של האכרים
ולא דנתם בשאלה, כיצד לעמוד להם בשעת דחקם, איך להשיג סוסים
בשבילים וכדומה? היתכן הדבר, שאין בפולין שאלה יותר מעניינת-משאלת-
היהודים? ומה היינו יכולים לענות להם על זה? הלא הדין עמהם.
היהודים — כך הם אומרים — אין רוחם נוחה ממנו; אבל אין אנחנו
אשמים בזה. מיסדים אנחנו אגודות של שתפנים, החותרות תחת עסקי-
המסחר של החננים היהודים והפולנים. האם נסלק את עצמנו בשביל כך

מן הקואופרטיבים שלנו" והנה קפץ אחד העתונאים, וזרנוב שמו, יהודי כמדומני. מי הוא? מאין בא? ואיזו שייכות יש לו לעתונות הרוסיות?

והוא פתח ואמר: „הפולנים מגרים את הצבא ביהודים! העלילות של ^{השואה} MASSUAH משמשות סבות לפוגרומים של יהודים! בקצרה: הוא קרא לפולנים בשם פורעים. שווה נא בנפשך: באנו אל הפולנים כאורחים; היושב-ראש הוא הנסיך טשטורטינסקי. ופתאום קופץ האחד ונותן בקולו: פורעים! הנסיך טשטורטינסקי תפש בכפו את ראשו והתחיל קומט את מצחו. אז לא יכלתי להתאפק וקראתי:

— אמנם אין זה מן הגימוס להפסיק בואם בדבורו, אבל אני מוצא לנכון להודיע, כי אין לחשוב את דברי וזרנוב לתד דעתם של באי-כח העתונות הרוסית. אני מוחה נגד הבטויים, שהרשה לעצמו להשתמש בהם. הרצייתי כאן את נאמו הארוך של גריגורי פטרוב, מפני שהוא מוכיח ברור כיצד ובאיזו אופנים השתמשו הפולנים להטות אל צדם את הליברלים הרוסים. ערך מיוחד יש לנאום גם מצד זה, שהמציא פטרוב ידיעות על פולין וגם על היתוסים ההדדיים שבין הפולנים והיהודים לעתון הרוסי היותר גדול, היותר נפוץ (וביחוד במקומות-הקתזית) והיותר משפיע, הוא הרוסקויה סלובה.

חושב אני לא למותר למסור כאן שיחה, שהיתה לי באותה עת עם עוד ליברלי אחד—אחד מראשי המפלגה הקדאית, סניגורו של בייליס, גוטילי אלקסיוביץ פקלוב.

הוא הציע לפני להיות לי לעזר בדבר השגת רשיון לנסוע לגליציה. ותוך דבורו אמר לי:

— העודתך אינה מן הקלות. יהודי גליציה מתיחסים בשנאה גדולה אל הרוסים. כולם עוסקים ברגול. אומרים, כי גם יהודי פולין משמשים אצל האוסטרים בתור מרגלים. אבל אין זה ידוע לי בבירור...

בראותו, כי רוצה אני להשיב לו, לא נתנני לדבר ויוסף:

— אין אני אומר, כי רק היהודים מתיחסים לרוסים בשנאה, גם האינטליגנציה הרוסית מתנגדת לנו. אבל היא נסה על נפשה. על הפולנים אנחנו עוגבים עתה. נמצא, כי מתיחסים לנו בשנאה היהודים בלבד. וצריך להגיד את האמת, כי לא רק הצבא בלבד, אלא גם תושבי-המקומות

מלאים התמרמרות על היהודים בגלל מעשי-האקספלואטציה שלהם. שווה
נא בנפשך: בעלי-האחוזות בגליציה הם—יהודים!

— יהודים בלבד? ובעלי-אחוזות פולנים אינם שם לגמרי?—שאלת **תשובה**

MASSUAH

— מובן, שלא יהודים בלבד! אבל אל הפולנים כבר התרגלו, עם
זה מתנהגים היהודים בחוצפה יתרה. הגע בנפשך: לגנרל-גוברנמנטור
בגליציה, הגנרל בורזנסקי, באה מלאכות של יהודים בעלי-אחוזות
להתאונן על האכרים, שהם ממאנים לנשוך את ידיהם! הלא אין זו
אלא חוצפה!

— ונסילי אלקסיוביץ! השמעת את הדבר מפי איש בריא ברוחו
או מפי איש משוגע?

— זוהי עובדה! בוודאי שהיא יחידה במינה, אבל עובדה... מובן
הדבר, שבודים הרבה דברים על היהודים, אבל כי ירו היהודים בלכוב
בצבא שלנו — בזה אין כל ספק.

אם כך התיחס לאגדות היותר תפלות, שהפיצו חוגים פולניים
ידועים, אחד מקחי האינטליגנטים הרוסים, — מה אפשר היה לדרוש
מאתריהם?..

.VI

אוכלוסי היהודים הנדהמים והנבוכים, שאזלה ידם להלחם ברדיפות
האכזריות ובעלילות המתפירות, התחילו, כבימים מקדם, לשאוב נוחם
ותקוה מתוך האגדות, אשר רקמו להם ממסכת אנהותיהם ודמעותיהם.
במקום אחד התלחשו חרש, כי, הרבי כותב על המלחמה מגלה, אשר לא
נכתבה כמוה בישראל מעולם, וכאשר יכלה לכתוב אותה, תבוא הגאולה
ליהודים. במקומות אחרים הרבו לדבר על ה"קץ". בקשו ומצאו אותו
בספרים עתיקים ועשו חשבון, כי אמנם באו עתה ימות-המשית. אולם
רוב האגדות נוצרו על יסוד עלילות-הרגול. במקצוע זה רקמה לה הפנטסיה
העממית אגדות שונות ברות אגדותיה ביחס לעלילות-הדם, שבכל פעם
ראה בהן העם לא מקרה בדוי מלב, כי אם דבר-פשע, שנעשה בידי
אחרים כמחשבה תהלה להטילו על ראש היהודים, כמובן חיה באגדות

הללו, בדומה לכל אנדות-העם, אופטימיות עמוקה מתוך אמונה, כי סוף סוף תתגלה האמת.

משואה
MASSO

יותר מכולן נתפשטה העלייה על-דבר הטליפונים הנעלמים, שידם המציאו היהודים לאויב את כל הידיעות הנתוצות. בעלייה זו השתמשה היצירה העממית לשם שורה שלמה של אנדות, שכמעט כולן היו כרוכות בעיר ומושן. באגדה אחת מסופר בפשטות, כי בגלל עליית-טליפון תלו יהודים אחדים, ועוד כמה יהודים היו עומדים להתלות. אולם אל השופטים בא אחד מכהני-דת וצלבו על לבו וישבע, שלא היהודים אשמים בדבר, כי אם הפולנים. כשזוכיה הכהן את הדבר, קראו דרור ליהודים, ואת הפולנים במספר ששה עשר איש תלו על העץ. והאגדה השניה היא יותר פיוטית:

בזמושן הלשינו הפולנים על היהודים, כי הם מטייעים בידי האויב. על סמך מלשינות זו הושמו יהודים אחדים בבית-האסורים. כשישבו השופטים למשפט, וקרוב היה הדבר שיענשו היהודים בעונש-מות, באו מן-רוסיה ושופט-רוסי חבר בית-הדין האזרחי ונתפלגו על ברכיהם ויתחננו אל הדינים, כי לא יוציאו את משפט היהודים עד שישמעו מה בפיהם הם, הדינים הסכימו לדבר. אז גשבעו השופט והמורה, כי היהודים חפים טפשע. אם רוצים אתם לדעת מי הוא האשם באמת—כך אמרו—לכו אתגו. הדינים נאותו גם לזה, והלכו עם שני העדים, שהוליכו אותם לחצרו של הגרף ומויסקי, והביאום אל מרתף עמוק. שם מצאו את אשת הגרף עומדת ומדברת על-ידי הטליפון עם האוסטרים. תיכף העלו אותה לגרדום.

אגדה זו שמעתי במינסק, ואגדה שניה כיוצא בה שמעתי בלובלין. שם נסתיימה האגדה בדברים הללו: כשירדו אל המרתף לאשת הגרף ומויסקי, מצאו בו חבורה של יהודים לבושי קפוטות ארוכות ומצנפות, בעלי פאות ארוכות, העומדים ומדברים בטליפון עם האוסטרים. השופטים התפלאו מאד כראותם שהיהודים אשמים באמת. אז נתן השופט הרוסי בקולו: קחו אותם אל בית-המשפט! התחילו חוקרים ודורשים את היהודים ונתברר, כי הם פולנים שהתחפשו בבגדי-יהודים במחשבה תחלה, שאם יתפשו יפול החשד על היהודים.

אגדה אחרת מספרת, שאיש פולני הלביש את אחד המרגלים הגרמנים בגדי-יהודי, הושיבו בפחת על יד החפירות, ואחר-כך הלך והלשין עליו. אולם כששמו את הגרמני במאסר מצאו אצלו תעודת-מסמאות גרמנית, והוא הודה בדבר, כי איננו יהודי.

נתפשטו עוד אגדות אחרות בדומה לכך.

ששה יהודים היו קבלנים מספיקים שבולת-שועל לצבא. אך טעמו הסוסים משבולת-השועל נפלו כרבע פגרים מתים. היהודים הושמו במאסר ויצא משפטם למיתה. חמשה מהם תלו. את הששי תפשו באיחור-ומן קצת וביום השני הביאוהו לתלותו על העץ. אז קרא היהודי:

— מדוע אתם נחפזים כל כך להוציאני לתליה? במטותא מכם: קודם שתתלוני שלחו לה-פריץ פלוגי בן פלוגי להביא קצת שבולת-שועל מן הממגורה התיכונית שלו.

אז שלחו לה-פריץ פרישים אחדים. ה-פריץ קבל אותם בסבר פנים יפות והציע לפניהם שבולת-שועל מכל הממגורות, אבל מן הממגורה התיכונית לא נתן להם. אז שאלו אותו הפרשים: ומה נמצא פה? ה-פריץ השיב: כאן שבולת-שועל גרועה ביותר. אז אצו אותו לפתוח את הממגורה. כשלקחו משבולת-השועל למבחן נתברר, כי מורעלת היא. באותה שעה שלחו את היהודי לחפשי ואת ה-פריץ תלו על העץ.

נמסרו מאיש לאיש עוד אי-אלה אגדות על אודות מפקד-צבא אחד (ולפי נוסחה אחרת: שר-פלך). כשנודע לו, כי חיל פולני מסית את החילים לעשות פרעות ביהודים, קרא לו וזרת מעליו את פתילי-השךד, ואמר לו: היתית ממית אותך בירנה, אבל אין אני רוצה ללכלך את ידי בדמך הטמא!

ושוב ספרו, כי פקיד-צבא פולני הניס את כל החילים היהודים מתוך החפירות אל השדה, שירו בו מעברים. אז חטף חיל יהודי את חרבו מידיו ויפצענו. כשנודע הדבר למפקד-המחנה צוה לשלוח את החיל היהודי חפשי, באמרו, כי יפה עשה מה שעשה.

האגדה שנתפשטה ביותר בין היהודים במלחמה זו היא האגדה בשני חילים יהודים, שנפגשו יחד על שדה-הקטל, האחד מהם דקר את חברו, והנה שמע אותו קורא בשעת יציאת נשמתו: שמע ישראל!

כשעברתי לפני המלחמה בערי ווהלינייה ופודוליה לאסוף יצירות צממיות שמעתי אגדה נפוצה מאד בחתן וכלה, שהמית אותם חמלניצקי בשעה שהובלו לחופה. בחמש-עשרה, שש-עשרה עירות הראו לי קטן על יד בית-הכנסת ובכל מקום ספרו לי אותה אגדה בחתן וכלה. זו היא כמעט האגדה היחידה מימי חמלניצקי שזכתה לפרסום רב. בימי גזרת ה"ח נמצא בסכנה קיומה של האומה הישראלית. אז קרוב היה הדבר, שתבוא עליה גמורה על ישראל, והעם סמל את הסכנה באגדה זו בחתן וכלה שנרצחו בשעת חופה — כדי להמשיך את חיי המשפחה, את חיי העם. יש בה כעין סמל של עץ, שנכרת לו גזעו בשעת פריחתו. במלחמה זו לא רחפה סכנת עליה גמורה על ישראל, אבל בה התבלטה אחת הטרנדיות היותר נוראות, העלולות להתרגש ולבוא בחיי עם: מלחמת אה באה. העם עמד משעה ראשונה של המלחמה על סרגדיה זו וסמל אותה באגדה זו ב,שמע ישראל".

אגדה זו שמעתי בנוסחאות שונות בשמונה או בעשרה מקומות: בפטרבורג, במוסקבה, במינסק, בקיוב, בווארשה ועוד, כמעט בכל מקום שנודמנתי בו עם חילים או פליטים יהודים. אופיי הוא הדבר, שכמעט בכל מקום ספרו אותה לא בתור אגדה, כי אם בתור מעשה שהיה בפלוגי וז'וני.

בפטרבורג ספרו לי, שבאחד מבתי-החולים נמצא חיל יהודי, שדקר בשעת השתערות חיל אוסטרי, והלה קרא בקול, שמע ישראל, וזיהודי הרוסי יצא מדעתו.

גם בקיוב שמעתי מעשיה זו בחיל השוכב שם בבית-החולים. סוף המעשיה היה, כי כששמע החיל היהודי-הרוסי את הקריאה, שמע ישראל כרע לפני המדוקר ובקש ממנו סליחה. הלה הוציא מצלחתו כיס-כסף והושיטו לחיל שדקרו, בבקשה שימציאגו לידי אשתו. אבל לא הספיק לסמן לו את כתבתה—ויצאה נשמתו.

אותה מעשיה שמעתי במוסקבה. כשהייתי בבית-החולים שם ספרתי לרופא, איש יהודי, על האגדה הזאת הנפוצה כל כך. חיל יהודי, פן, ששמע את שיחתנו, אמר:

— בי גופי היה מעשה זה, פעם אחת, כשנשלחנו להסתער על

האויב, התנפלתי על אחד החילים לדקרו, והנה שמעתי אותו קורא
 "יהודי הורג יהודי!" חמתי התלקחה בי כל כך עד שברגע הראשון חללתי
 רעיון כברק במחי: "מה לי יהודי, מה לי גוצרי, אויב הוא" אף=על
 פ=כן התעוררתי תיכף, השיבותי את הלהב אחור, תפשתי את המסוואה
 MASSUAH היהודי בהזוהו, סחבתיו אחרי ואקחתו בשבי.

כעבור שבועות אחדים נודמנתי שוב עם אותו החיל אצל פ.
 מ' ק. הוא לא הכירני. במכוון שבתי והסיבותי את פני השיחה לאותה
 האגדה. בקשתי לדעת אם יזכר בדבר. וכיצד יספר הפעם את המאורע.
 ואמנם נתעורר ואמר:

— בי היה אותו מעשה.

— ספרה נא, כיצד היה הדבר.

— שלחו אותנו להסתער על האויב. רצתי יחד עם חילים אחרים
 וקראנו, הורונו! לא ראיתי ולא שמעתי את הנעשה מסביב. באנו במרוצה
 אל החפירות שלהם, והם יצאו מתוכן והתחילו הקרב. עלי התנפל חיל
 אחד. תיכף הקעתי את להט חרבי בלבו, והוא נפל כרבע לארץ. הוספתי
 לרוץ הלאה. כשכבשנו את החפירות וירח לנו, ראיתי את החיל, אשר
 הרגתי זה לא כבר. נגשתי אליו וראיתי והנה שק קטן מציץ מתוך צלחת
 בגדו. הוצאתיו וראיתי והנה הוא—תיק של תפלין, או הבנתי, כי הרגתי
 איש יהודי.

זו היתה מעשיה בדויה. אבל לא היה זה שקר מתוך הכרה. כמו
 שנראה הדבר בכל יצירה עממית, אף כאן אבד לו למספר גבול האמת
 ההגותית, יען כי מתחת לסף הכרתו היתה, אמת אחרת, סמלית
 היסטורית.

.VII

מתחלת המלחמה, וזמן רב לפנייה, תלו ממשלות גרמניה ואוסטריה
 תקוות מרובות בריאקציה הפראית, ששררה ברוסיה. בשעה שהפיקה
 ממשלת גרמניה תועלת מרובה לעצמה מיחס הקורבה שבינה ובין הצר-
 המלכות הרוסית והשתמשה בעזרתם הגלויה והמסותרת של גדולי השרים
 ברוסיה, שהיו מסורים לה בכל לבם, באותה שעה היתה ממטירה הממשלה

הגרמנית אש וגפרית על העריצות הרוסית ומעמידה קול-וועה על צרפת ואנגליה, שהתחברו עם הריאקציה הרוסית, ואת עצמה הרימה למעלת לוחמת אמיצה ונלהבת נגד משורת השלטון הרוסי, זה המעמיד בסכנה את הציביליזציה האירופית כולה.

משואה
MASSUAH

הממשלה הרוסית מלבד שלא עשתה דבר להכחיש את ההאשמות שטופלים על העם הרוסי, עוד בקשה, כמו במתכוון, לתת להן יתר תוקף ועז בכל הליכותיה. המעשים המבטילים, שעשה הצבא הרוסי ברשיונה, לעתים גם בפקודתה, של הממשלה בפרוסיה המזרחית ובגליציה, הטילו סער גדול של קצף והתמרמרות בכל העולם, ואפילו בתוך הממלכות בעלות-בריתה. סערת-המה יותר גדולה מזו התעוררה נגד רוסיה על-ידי הפוליטיקה האנטישמית של הממשלה ועל-ידי העלילות המבטילות, שטפלה על ישראל. גרוש עשרות ומאות אלפי יהודים מחבלים שלמים, הריגת מאות יהודים נקיים ביריה ובתליה בלי חקירה ודרישה, וחורבן רכושם וכל אשר להם, הוללות אנטישמית זו, שהיה לה אופי של שגעון פראי, עוררה בארצות הנייטרליות, וביחוד באמריקה, שנאה עמוקה לרוסיה, ואפילו באותם החוגים, שהתייחסו יחס של סימפטיה לאנגליה ולצרפת. כמה פעמים השתדלו הדיפלומטים וראשי שרי ממשלות אנגליה וצרפת להשפיע בדרכים שונים על ניקולאי, שימתיק את יחסו ליהודים — ולכל הפחות, לטובת עניניה של המלחמה. אולם השתדלותם לא הועילה. מספרים, כששב המיניסטר האחרון פרוטופופוב מחוק-לארץ והרצה לפני ניקולאי על-דבר המלאכות הפרלמנטאית הרוסית, נגע גם בשאלת-היהודים ומסר לו את חוות-דעתו של פואנקרה, נשיא הרפובליקה הצרפתית, שהפוליטיקה האנטישמית של רוסיה גורמת הפסד רב לעניניהן של כל ממלכות-הברית. אך הוציא פרוטופופוב את הדברים מפיו, נתמלא ניקולאי חמה, וכמנהגו התחיל מקוצר-רוח מתופף באצבעותיו על השלחן. פרוטופופוב הפסיק כרגע ונשתתק.

אחדות נפלאה היתה שוררת בין ניקולאי, הממשלה, הסטבקה, מתנה הצבא והפולנים—בנוגע ליהודים. כל אחד מהם, על פי דרכו, השתדל בדבר לדחות את היהדות הרוסית-הפוליטית לתוך התהום. באותו זמן שמדינת

פולין כולה היתה שטופה במבול של מלשינות ועלילות נגד היהודים (בחודשים האחדים הראשונים יצאו מעיר ווארשה לבדה יותר מן 3000 כתבי מלשינות על היהודים), עד שהצבא נסער מאד מתוך שנאת השואה
 לישראל, -- הוציא פקודה המצביא הראשי רוזסקי, כמובן, בהסמכות מסבקה, ובה כתוב לאמר: "היות שכותבים בעתונים הגרמנים, שבכל מקום שמגיע לשם חיל האשכנזים מקבלים אותם היהודים בסבר פנים יפות וממציאים להם כל מיני עזרה, לפיכך מצוה המצביא הראשי, שתיכף לביאת גדודי-החלוץ לעיר או לעיירה עליהם לתפוס יהודים-לערבון, שהם יהיו אחראים בחייהם אם נראו היהודים אותות איבה לצבא הרוסי. בכלל יתנהגו עם היהודים בכל חומר הדין של זמן המלחמה".

הסבקה מצדה היתה מוציאה באותו זמן פקודה אחר פקודה על אנשי החיל היהודים, להשגיח עליהם בעין פקוחה ולא להטיל עליהם שום עבודה אחראית, ביחוד זו, שדורשת אמון... להוציאם ממערכות הקרונות (אויזיס), להרחיקם מלשכות-הסופרים ושאר המוסדות ולשלחם למערכה הראשונה של ההזית וכיוצא באלה. קצור הדברים, על רבבות אנשי-החיל היהודים, שנמצאו במחנה, העיק נטל כבד של חשד נורא ורדיפות.

הממשלה, כמובן, לא היתה נופלת בשנאת-ישראל ממחנה-הצבא. מתחלת המלחמה לא עשתה שום הנחה ליהודים. שמירה מעולה על התחום היתה בתקפה כקדם, והיו נערכים מעשי-ציד מכוערים נגד המון היהודים. מפטרבורג, מוסקבה וערי רוסיה אחרות גורשו יהודים, לא רק פליטי גרמניה, שהורשה להם מקודם לגור חוץ לתחום, אלא אפילו אינבלידים, גם אלמנות ויתומים של חילים יהודים שנפלו לחללים במלחמה. כבשנים קדמוניות היה קסו מדקדק בנורמת הפרוצנטים ובמשחק-הגורלות המשונה של בתי-הספר. כמקדם יגעו ומצאו כל מיני תחבולות כדי להתקין הגבלות חדשות בשביל היהודים. הגיע הדבר לידי כך, שגם דיפלומטים אחדים של המאה השחורה הוכיחו לממשלה, שאין עכשו השעה הראויה לנהוג פוליטיקה של רדיפות נגד היהודים, אבל גם דבר זה לא הועיל.

קשה הדבר להאמין, אבל עובדה היא שאפילו בשעה שפוליטיקה

זו של הממשלה והסטבקה היתה כל כך בולטת עד שנראית בעליל גם לעיני הסומים, — גם אז היו רוב עסקני ישראל בפטרבורג תולים את כל תקותם בממשלה, בסטבקה וביחוד בניקולי! וזו לא היתה תקוה מתוך יאוש בלבד. לא, בטוחים היו באמת, שעוד מעט והממשלה תשנה באופי רדיקלי את הפוליטיקה ותתרצה לעשות ליהודים הנחות גדולות מאד. מיד כשפרצה המלחמה נתפשטה השמועה באירופה כולה, שניקולי הוציא מניפסט על מתן שוויון-זכויות לישראל. ידיעה זו נתפרסמה בכל העתונים. בגרמניה גדפס גם תוכן ה"מניפסט" שפתח בדברים הללו: "ליהודי החביבים!"

דבר זה שהגרמנים והאוסטרים היו מאמינים ב"מניפסט" זה — אפשר להבין. הפליאה הגדולה ביותר היא, שהאינטליגנציה היהודית הפטרבורגית האמינה ימים רבים ב"מניפסט" באמונה שלמה, והיתה מחכה לו בכל יום שיבוא. כעבור שבועים לאחר הנאום של הקיסר במוסקבה, שבה התקוה עוד הפעם לתחייה, עד שהברון א. ג. גינצבורג פנה גם לראש מועצת המיניסטרים גורימיקין ב"קמורנדום" על בטול ה"תחום", ובאותה שעה הראה על היחס השורר ליהודים בספירות הנבונות. גורימיקין הקשיב לדבריו והשיב בקרירות:

— תמיהני על האופטימיזמוס שלך. מנין לך, שהממשלה נכונה לבטל את התחום?

— אבל, הוד גשיאותך הרמה, נאום הקיסר?...

— וכי מה דבר הקיסר? — הפטיק גורימיקין את דבריו — שלך יד-ביד עם העם; העם, כמדומה, עדיין אינו מוכן ומזומן לבטל את התחום.

מבלי השגיח בתשובה ברורה זו, פנה בכל זאת הברון גינצבורג גם אל קסו ומפיו שמע תשובה יותר הריפה. על השתדלותו של הברון לקבל אל האוניברסיטה אותם הצעירים שלמדו בגרמניה ועכשו מן הנמנע להם להמשיך שם את למודם, — השיב קסו בתמהון:

— כיצד? והנורמה הפרוצנטית?

— רואים אנו את הנורמה הפרוצנטית כאסון ליהודים — השיבו

הברון — וסוברים שבשעה כזו ראוי לה שתבטל.

— הנורמה הפרוצנטית? מה אתה סח...? לא זה אי אפשר! א
אפשר לגמרי!

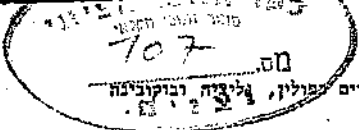
ולאחר כל הזדעזעות הנלוויות הללו של הממשלה לא פסקו ^{כלל} ^{השואה} ^{MASSO} זאת מלקוות. לא עבר שבוע אחד שלא תהפשט בו שמועה חדשה: שבחוקף ידם של הבגקירים היהודים באמריקה החליטה הממשלה לבטל את התחום; פעם, שביום 21 אוקטובר, יום הכתרת הקיסר, יבטל התחום; ופעם, שהקיסר בנאומו במוסקבה יעניק ליהודים כל הזכויות וכיוצא באלה. ביחוד התגברה התקוה בניקולי. היו מספרים בלחש ובשמחה, שניקולי בשעה שהגיעה לאונו השמועה על המניפסטציה היהודית על יד מצבת-הזכרון של אלכסנדר השלישי, התרגש וקרא:

— לא ידעתי את העם הרוסי וגם את העם העברי לא הכרתי.
לא עברו ימים מרובים וספרו שוב שניקולי הביע באנחה עמוקה:
— חבל על מות הזקן משטרסקי! משתוקק הייתי להקשיב לדבריו.
הלא זה דברו תמיד, שהיהודים נאמנים לני

שוב התפשטו שמועות זו אחר זו, שמקלקוב עומד לנפול
ובמקומו בא רודולף וניקה, שהקיסר החליף מחבבו מאד, שניקולי בעצמו
אינו מאמין כלל באותן העלילות על היהודים וכדומה.

ומתוך כל השמועות האופטימיסטיות האלו השתדלו להוכיח דבר
אחד: שכל הישועה תלויה בדבר זה, שיכריזו בני ישראל דיקלרציה
פטריוטית ויביעו בה את רגשי-האמון שלהם. ועוד דרשו איזו עסקנים,
שהדיקלרציה צריכה להיות ערוכה ברוח השתעבדות נאמנה. כמה ויכוחים
גלגהים עוררה אותה שא"ל הדיקלרציה! לשבתה של היהדות הפטרבורגית
יש להגיד, שהצעה זו על הדיקלרציה לא נתקבלה.

ביחוד עוררו תקוות מרובות אותם הדברים, שהיה ניקולי ממלמל
מזמן לזמן. כתוכי זה בתשובתו האחת לדיפוטציות היהודיות שהיו
מתיצבות לפניו. אחד העסקנים וורמן שמו, שהשתתף עם עוד שני
יהודים באותה המלאכות, שקבלה בברכה את ניקולי בלובלין, ספר
לי בהיותי שם ע"ד הרשמים שלו: וורמן פנה אל הקיסר בגאום ברכה.
הקיסר הקשיב לדברי—כך ספר—בהביטו עלי בעין טובה. לאחר שגמרתי
אמר בקול יוצא מן הלב: "מסרו ליהודי לובלין את תודתי בעד אהבתם

ונאמנותם, שלא הייתי מסופק בהן. הלך לנו, ומיד חזר ושאלני: הנך מורשה של לובלין או של כל יהודי המקום? — של כל יהודי המקום, הדר כבוד מלכותו הרמה — השיבותי. — ובכן מסור לכל יהודי המקום את תודתי על נאמנותם.

שואה
MASSUAH

והנה הדברים האחדים הנבליים האלה עוררו תקוות גדולות ביותר לא רק בלבם של יהודי לובלין בלבד, אלא גם של יהודי פטרבורג. אמסור כאן עוד אניקדוטה אחת הקשורה בבואו של ניקולי ללובלין. לכבודו הדביקו היהודים על דלתי הלוצט היהודי, שניקולי צריך היה לבקרו, יריעה שהיה כתוב עליה עברית: ברוך אתה בבואך, ברוך אתה בצאתך. כתובת זו משכה עליה את עין ניקולי ושאל: מה פירושה? קראו לרב-העדה, שהיה אף הוא בתוך הדיילינציה, ובקשו ממנו לתרגם את הדברים והלז, מרב פחד ובהלה, תרגם כך: ברוך ה' על בואך, ברוך ה' על צאתך?

על מיני אניקדוטות וספורי מעשיות כאלה התענגו בימי החושך היהודים העסקנים המדיניים בפטרבורג ובערי-השדה.

בגרמניה ובאוסטריה, שבהן תלו תקוות רבות באנטישמיות הרוסית, עורר ה"מניפסט" הרוסי הבדוי הזה מהומה גדולה. שם לא הסתפקו במאמרי-העתונים, שהשתדלו להחליש את רשמו של ה"מניפסט" הליברלי, אלא יצאו וערכו — לשם פולמוס — פרקלמציה כתובה עברית ויהודית, שהיו משליכים אותה מתוך אירופלניגם בזוארשה. בלודז ובצ'רס אחרות המרובות באוכלוסין של יהודים. פרקלמציה זו אופייית היא בכמה פרטים ואנחנו מעתיקים אותה כאן מלה במלה, כתעודה היסטורית חשובה, בטופס העברי והיהודי שלה:

ליהודים בפולין,

מחנות הגבורים אשר להממלכות הגדולות של אירופה התיכונה, גרמניה ואוסטריה-אונגריה, נכנסו לפולין. מסע-הנצחון הכביר של צבאותינו אלץ את הממשלה הרוסית העריצה להמלט.

הדגלים שלנו מביאים לכם זכיות וחפש: משפטי-אורת שוים, חפש
האמונה, החפש לעבוד בלי מפריע ברוחכם בכל ענפי החיים האקונומיים
והתרבותיים.

משואה
MASSUAH

ומן ארוך יותר מדי התעניתם תחת עול-הברזל המוסקבאי.
אנחנו באים אליכם כידידים; להממשלה הנכריה הנכריית בא הקץ.
שווי זכויותיהם של היהודים יהיה מיוסד על יסודות חזקים.
אל תתנו — כמו שכבר קרה הדבר הרבה פעמים — להשלות את
נפשכם על-ידי הבטחות-חנף!

האם לא הבטיח אתכם הצר בשנת 1905 לתת שווי-זכויות ליהודים?
האם לא פרסם את הדבר במניפסט שלו?
כיצד סלקו לכם חוב זה, אלה שהטילו אותו על עצמם לעיני כל
העולם?

זכרו את הגרושים שמגרשים את המוני היהודים יום, יום ממקומות
מושבותיהם!

זכרו את קישינוב, הומל, בליסטוק, סדלץ ועוד כמה מאות של
פגורמים אחרים!

זכרו את משפט בייליס את פעולת הממשלה הפראית להפיץ את
עלילת-הדם הנוראה!

כך מלא הצר את זכר-המלכות אשר הבטיח בהמצאו במיצר!
עתה שב ובא במיצר!—זו היא סבת הבטחותיו.
עתה חובה קדושה מוטלת עליכם לחגור את כל כחכם ולעבוד לטובה
השתחררוכם.

כל כחות-העם: הדור הצעיר שלכם, הקהלות שלכם, חברותיכם,—
כלכם מחויבים להתיצב כאיש אחד ולעזור לדבר הקדוש.
מצפים אנחנו, כי תראו על-ידי עובדות ומעשים, את בינתכם
ומסירותכם.

פנו בבטחון היותר גדול אל מפקדי-הצבאות שלנו במקומות
הקרובים אליכם.

בעד כל מיני הזמנות נשלם לכם בלי עכוב ובמיטב כספנו.

ס'ו דרך לכבוש את האויב כבוש גמור ולהביא את נצחון הדרור

והצדק

ההנהגה העליונה אשר לצבאות-הברית

של גרמניה ואוסטריה-אונגריה. MASSUAH

וזהו נוסחה היהודי של פרוקלומציה זו.

צו די אידען אין פוילען.

די העלדישע אַרמיעס פון די גרויסע מיטעלאיראָפּעיִשע רעגירונגען, דייטשלאַנד און עסטערייך-אונגאַרן זיינען אַרײַן אין פוילען. דער מעכטיגער מאַרש פון אונזערע אַרמיעס האָט געוואונגען די דעספּאָטישע רוסישע רעגירונג צו אַנטלויפּען.

אונזערע פּאָהנען ברענגען אייך רעכט און פרייהייט: גלייכע ביר-בעררעכט, פרייהייט פאַרן גלויבען, פרייהייט צו אַרבייטען אומגעשטערט אין אלע צווייגען פון עקאָנאָמישען און קולטורעלען לעבען אין אייער גייסט.

צו לאַנג האט איהר זיך געפלאָגט אונטער דעם אַייזערנעם מאַס-קאָוויטישען יאָך.

ווי פריינד קומען מיר צו אַייך. די באַרבאַרישע פרעמדע רעגירונג איז אויס!

די גלייכע רעכט פאַר אידען זאל ווערין געבויט אויף פעסטע פונדאמענטען.

לאָזט אייך נישט, ווי אַ סך מאָל פריהער, אָבנאַרען דורך חנופה'דיגע פערשפרעכונגען!

צו האט נישט אויך אין 1905 דער צאַר צוגעזאָגט די גלייכע רעכט פאַר אידען, און צו האט ער נישט דאָרויף געגעבען דעם העכט-טען מאַניפעסט?

ווי האט מען אייך אָבגעזאַהלט דעם דאָזיגען חוב, וואס מען האט אויף זיך גענומען פאַר דער גאַנצער וועלט?

געדענקט דאס ארויסטרייבען, וואס מען טרייבט טאַג-טאַגליך די אידישע מאַסען פון זייערע אייגענע מענטשען מקומות!

געזענקט קישיניעוו, האַמעל, ביאַליסטאָק, סיעדלעץ, און פיל הונדערטער אַנדערע פּלוטיגע פּאַגראָמעס!

געזענקט דעם בייליס-פּראָצעס, און די אַרבייט פון די באַרבאַרישע רעגירונג צו פּערברייטערן דעם שרעקליכען ליגען פון פּלוט-געברוידן **מסואה**

MASSUAH

די אידען!

אזוי האט דער צאָר געהאלטען זיין מאָנאַרכיש וואָרט, וואס ער האט געגעבען, זייענדיג אין די קלעס!

ער איז איצט ווידער אין די קלעס — אָט, דאז איז די סבה פון זיינע פּערשפּרעכונגען.

אייער הייליגער הוב איז איצט צוזאמען צו נעמען אלע קרעפטען, מיטצוארבייטען ביי די בעפרייאונג.

אלע פּאַלקסקרעפטען: אייער יונגער דור, אייערע קהלות, אייערע חברות, מוזען זיך שטעלען ווי איין מאַן, מיטצוהעלפען צו די הייליגע זאַך.

מיר ערוואַרטען, אז איהר וועט בעווייזען, דורך פּאַקטען, אייער פּערשטאנד און אייער איבערגעגעבענהייט.

ווענדעט זיך, מיט דעם גרעסטען פּטחון, צו די קאָמאָנדאַנטען פון אונזער מיליטער אין די ערטער, וואס זיינען נאָהענט צו אייך.

אלע סאָרטען ליפּערונגען ווערען באלד און גוט בעצאָהלט.

באָהנט דעם וועג צו בעצווינגען אין גאַנצען דעם שונא, און צו ברענגען דעם נצחון פון פרייהייט און גערעכטיגקייט!

די אָבערע לייטונג פון די פּערבינדעטע

דייטשע און עסטערייך-אונגאַרישע אַרמיעס!

אני מביא בזה עוד פרוקלומציה אחת, אוטוריית, שהיא לא פחות אופיית מן הראשונה:

דברים אחדים ליהודי-רוסיה!

חיילות אוסטריה-אונגריה עברו את גבול רוסיה בפקודת קיסר אוסטריה. באים תלצו לשחרר את כל אלה, שסבלו עד כה מעול רוסיה.

גם יהודי-רוסיה, שתוכרחו עד כה לשאת כל עמל ותלאה, ישתחררו, בעזרת-השם, מעבודתם על-ידי חיילות אוסטריה-אונגריה.

יהודי-רוסיה! הצריך לספר לכם אוסטריה שלגו מהי? אתם עצמכם יודעים את הדבר יפה. בשעת רדיפות היהודים על-ידי הממשלה הרוסית בשעת פוגרומים ופרעות בתגרת בני המאות השחורות נסתם להמלט ^{מסוואה} גפשמם באוסטריה. כל אסון, שהשיג את היהדות הרוסית, מלא את ערי-הגבול האוסטריות יהודים. לאלפים ולרבבות באו יהודי-רוסיה לאוסטריה לבקש להם חסות ועזרה. והם מצאו באוסטריה את החסות אשר בקשו. קיסר אוסטריה המרומם, שהוא כאב לכל בתינו, פרש את כנפי חסדו על כל יהודי-רוסיה הנרדפים.

הצריך לספר לכם אוסטריה שלגו מהי? להתיחס אל היהודים יחס אנושי, יחס-צדק, — זו היא מטרת ישנה-נושנה של הדינסטיה ההבסבורגית המרוממת. צריך רק להזכיר את חוק-הסבלנות המפורסם של הקיסר יוסף השני לטובת היהודים.

יהודי-אוסטריה ניהנים משווי-זכויות מלא. את תחום-המושג אין יהודי-אוסטריה יודעים. יש להם הרשות לגור ולשבת, לעסוק במסחר, לקנות ולמכור ככל אנת גפשמם ובכל מקום. הכפר, העיר, הארץ וערי-המסרפולין פתוחים תמיד לרוחה לפני היהודים. כל בתי-הספר, האוניברסיטה, הגימנזיה, עד בית-הספר העממי — דלתותיהם פתוחות בכל עת לילדי-העברים. יהודי-אוסטריה משמשים בכל-הממשלה היותר גדולות. שופטים יהודים מוציאים פסקי-דין בשם הוד מלכותו הקיסר.

יהודים! היום נכנסו לרוסיה חיילותיו של קיסר אוסטריה, ובין פקידיה-הצבא המנהלים את המחנה הגדול הזה למלחמה על רוסיה נמצאים הרבה פקידים גבוהים יהודים, והללו רוצים להביא לכם את הבשורה הטובה על-דבר השתחררותכם מן העול הרוסי.

יהודים! בשעה שגכבוש את הארץ הזאת תקרע רשת החוקים המיוחדים, אשר גדרה את כל חייכם. תשיגו את שחרורכם יחד עם יתר העמים; לאמונתכם וללאומיותכם יתיחסו של כבוד כמו לאמונתם וללאומיותם של העמים האחרים.

יהודים! אין אתם צריכים לשכוח את כל הצרות והמצוקות, אשר עברו עליכם ברוסיה. יהודים! אין אתם רשאים לשכוח את האכזריות הנוראה, שבה המיטו עליכם את האסונות היותר גדולים. זכרו את

הפוגרומים -- את הדם השפוך של אבותיכם ואמותיכם, של אחיותיכם ואחיכם. נערים וזקנים קוראים אליכם: שמעו לבשורה הטובה, שאני מביאים אליכם מאת קיסר אוסטריה המרומם, הקורא אליכם בדברי השואה מביאים אליכם מאת קיסר אוסטריה המרומם, הקורא אליכם בדברי השואה בישעיה: יען משת ה' אותי לבשר ענוים, שלחני לחבוש לגשברי-לב, לקרוא לשבויים דרור, ולאסורים בקה קוח, לקרוא שנת-רצון לה' ויום נקם לאלהינו. נסינו ודגלינו מביאים לכם גאולה ופדות מבור-כלא אפל של שנות-מאות, הם מביאים לכם ציביליזציה ותרבות, היא תשחרר אתכם מאכזריות ומעריצות; הם מביאים לכם הפש, שויון וצדק. דגלינו נושאים ומפיצים בעולם את הקריאה הקדושה של התורה. וקראתם דרור בארץ לכל יושביה".

בטחו בדגלי קיסר אוסטריה הצדיק, אוחב-האדם והחביב. תראו לכל העולם, כי עם ישראל יכל להיות אסיר-תודה לידידיו".

אל היהודים בפולין.

מתנות הצבא נאדריהנצחו! אשר לממלכות ברית אירופה התיכונה, גרמניה ואוסטריה אונגרית, באו בנגבול פולין.

העריצות הרוסית מהרה לנוס ולהמלט על נפשה מפני השתערות חיילותינו, אשר איש לא יתיצב למניהם.

דגלנו נושאים אליכם משפט וחופש: שוויוזכויותאזדה נמור, חופש הדת והמסורת, חירות ודרור של יצירה ועבודה בכל מקצועות הכלכלה והתרכות, ברוחכם.

הרבה יותר מדי נאנקתם תחת סבלות עול הברזל של מוסקבה, והנה אנו באים אליכם בידים, בשברה מסשלת הזרים האכזרית. תקופה חדשה תפתח לפולין, בכל כחנו נשים כבסה, והיינו למעוז לגאולת כל יושבי הארץ, שוויוזכויות היהודים עומה להוסר על יטורות חוקים.

לא תתנו להשלות את נפשכם על ידי הבטחות רמיה, כאשר קרכם זה פעמים רבות! גם בשנת 1905 הבטיחכם הצאר לתת לכם שווי זכויות.

איד הקים את דברו אשר פרטם בכל הקף בתור פתגם פלכות?

זכרו את הנירושים הנוראים ואת הנלויות של המוני אחיכם!

זכרו את קישינב, את הומיל, את ביליסטוק, את שדליץ, ועוד פגורטידמים למאות!

זכרו את משפט בייליס ואת היגיעות החוזרות ובאות מטעם הממשלה להחזיק בקרב העם את עליפת הדם הנתעבה!

ככה שמר הצאר את הבטחתו בכל תקף, שהכטיה בשעת דהקו.

גם הפעם הגיעה לו שעת הדחק! זאת היא סבת הבטחותיו.

חובתכם הקדושה היא עתה, להתאמץ בכל כחכם לחזק את לבר השחרור.

כל כחות העם: צעיריכם, קהלותיכם, חברותיכם, חגיבים להתיצב יחד כאיש אחד לעזרת העניו הקרוש.

פנה, בלב מלא בטחון, אל מצביאי חילנו הקרובים וסמוכים אליכם!

בעד כל סחורה שתוספק, ישולם טבין ותקילין.

סלו סלו את הדרך, להכריע כלה את האויב, ולהביא את החופש. ואת הצדק ננצחו! נמור!

ההגהגה העליונה של צבאות גרמניה

ואוסטריה-אונגרית המאחדים.

צו די אידען אין פוילען.

מסואה
MASSUAH

די העלדישע ארמעס פון די גרויסע מיטעלאיראפעישע רעגירונגען, דייטשלאנד און עסטרייך-אונגארן זיינען אריין אין פוילען.

דער מעכטיגער מאַרש פון אונזערע אַרמיעס, האט געוואונען די דעפאטען רויטישע רעגירונג צו אַנטלויפען.

אונזערע פּאָהנען ברענגען איר רעכט און פּרייהייט: נלייכע בירגערעכט, פּרייהייט פארן גלויבען, פּרייהייט צו ארבייטען אומשטערט אין אלע צווייגען פון עקאנאמישע און קולטורעלען לעבען אין אייער גייסט.

צו לאנג האט איהר זיך געפלאַנט אונטער דעם אייזערנעם מאַספּאָוויטישען יאָד. ווי פּריינד קומען מיר צו איר. די באַרבאַרישע פרעמדע רעגירונג אין אויסן די גלייכע רעכט פאַר אידען זאל ווערן געבויט אויף עקסעס פונדאמענטן.

לאָזט איר נישט, ווי אַ סך סאַל פּריהער, אַנפאַרען דורך חנופה'דיגע פּער שפּרעכונגען!

צו האָט נישט איר אין 1905 דער צאָר צוגעזאָגט די גלייכע רעכט פאַר אידען, און צו האָט ער נישט דאָרויף געגעבען דעם העכטען סאַגייפּעסט?

ווי האָט מען איר אַבגעצאָהלט דעם דאָזיגען חוב, וואָס מען האָט אויף זיך גענומען פאַר דער גאַנצער וועלט?

געדענקט דאָס ארויסטרייען, וואָס מען טרייבט טאַגטאַגליך די אירישע פּאַסען פון זייערע אייגענע עמענען קאָמונען?

געדענקט קייטניגע, האַמעל, ביאליסטאָק, סיערלעין, און פיל הונדערטער אַנדערע בלוטיגע פּאַנאַטען!

געדענקט דעם בייִליס־פּאַנאַטען, און די ארבייט פון די באַרבאַרישע רעגירונג צו פּערברייטען דעם שרעקליכען ליגען פון בלוטיגעברויד ביי די אידען!

אזוי האָט דער צאָר געהאַלטען זיין פּאַנאַרביש וואָרט, וואָס ער האָט געגעבען, זייענדיג אין די קלעם!

ער איז אַיזט ווידער אין די קלעם! — אַט, דאָס איז די סכּה פון זייע פּערשפּרעכונגען.

אייער הייליגער חוב איז אַיזט, צוזאַמען צו נעמען אלע קרעפטען, מיטצואַרבייטען ביי די בעפּרייאַונג.

אַלע פּאַלסטרעפּמען: אייער יונגער דור, אייערע קהלות, אייערע חבורות, מוזען זיך שטעלען ווי אַ יין סאַן, מיטצוהעלפען צו די הייליגע זאָך.

מיר ערוואַרטען, אז איהר וועט כּעווווען, דורך פּאַסען, אייער פּערשטאַנד און אייער איבערגעגעבענהייט.

ווענדעט זיך, מיט דעם גרעסטען בטהון, צו די קאַסענדאַנטען פון אונזער טיילפּער אין די ערטער, וואָס זיינען נאַהענס צו איר.

אַלע סאַרטען ליפּערונגען וועלען באַלד און נוס בעצאָהלט.

באַהנט דעם וועג צו בעצוווינגען און נאַנען דעם שונא, און צו ברענגען דעם געחוּ פון פּרייהייט און נערעכטיגקייט!

די אַפּערע לייטונג פון די פּערבינדעמען דייטשע

און עסטרייך-אונגאַרישע אַרמיעס.

עטליכע ווערטער צו די רוסישע אידען!

שואה
MASSUAH

די עסטערייכישע אונגארישע סאלדאטען האבען איבערטרעטען די רוסישע גרענעצן אומן בעפעהל פון עסטערייכישען קייזער. זיע קומן צו בעפרייען אללעס וואס האבן ביז איצטער געליטען פון רוסישען יאר. אויך די רוסישע אידען וואס האבען איצטען געהאט אויסצומראגען אזוי פיעל צרות אין ליידי, אויך זיי זאלען בעפרייען ווערן בעזעה'ן דורך די עסטערייכישע אונגארישע זאלדאטען פון זייער קנעכטישאפט. אידען פון רוסלאנד זאל מען אויך דערזעלען וואס עסטערייך איז? איהר אלליין ווייסט עס גאנץ גוט. רדיפות אויף אידן פון דער רוסישע רעגירונג, מאנראמען אויף אידען פון דער רעגירונג אין שווארצע הונדערט זייד איר נעלאפען ראטעווען זיך אין עסטערייך. יודער אידישע אונגליק אין רוסלאנד האט אנגעפילט מיט אידען די עסטערייכישע גרענעצשטעדט. צו מוזעך אונר צענטזענדער זענען רוסישע אידען געקומען אין עסטערייך זוכען שוץ אין הילף. אין זיי האבען אין עסטערייך געמונען דעם שוץ וואס זיי האבן געזוכט. דער ערהאבענע עסטערייכישע קיסער, וואס איסט ווי א פאטער פאר אלע זיינע אונגלעקליכע האט מיט זיין הויכען שוץ בעגליקט אין געראטעוועט אלע פערפאלגטע רוסישע אידען.

זאל מען אויך דערזעלען וואס עסטערייך איז? אידען מענשליך און גערעכט צו בעהאנדלן — דאס איז אז אלטע טראדיציע פון דען ערהאבענע האבסבורגישע דינאסטי. מי דארף נור דארטאנען דעם וועלטבערימטען סאלעראנצערקס פון די אידען פון קייזער יאזעף דער צווייטער.

די עסטערייכישען אידען האבען פולע גלייכבערעכטיגונג. פון טשערטי אפערלאסטי וויסען ביט די עסטערייכישע אידען. זי קנען וואנען, לעבען, האנדלען, קויפען און פערקויפען א ווא און ווי פיל זיי וועלען. דארף, שטאדל, לאנד און רעזידענץ זענען שטענדיג אפען און פריי פאר אידען. אלע שולען, אוניווערזיטעט, נימאזיע רעאל ביז צו פאלקשולע זענען אפען און פריי פיר אידישע קינדער. עסטערייכישע אידען זענען אהר. דיא גרעכטע רעזירונגשטעלעס, אידישע ריכטער פאסקענען רעכט אים נאמען פון זייער מאינסטעט.

אידען האט זענען עריין געגאנגען אין רוסלאנד די זאלדאטען פון עסטערייכישען קייזער אין צווישען די אפיצירע וואס פיהרען די דאזיגע גראסע טהנה, אין דער מלחמה. אויך רוסלאנד, געביכען זיך א סאך אידישע אפיצירען און הויכע שטעלעס. אין זיי ווילען אויך ברענגען די בשורת טובה פון אייער, בעפרייאונג פון רוסישען יאר. אידען! אין דעם מאמענט וואס מיר וועלען איינגעהמען דאס דאזיגע לאנד, וועט צופאלען און צעריטען ווערן דאס געוועב און נעסץ פון אויסנאמסגעזעצן, וואס האט ארוב גענומען אייער נאנצען לעבען, איר וועט פריי ווערן גלייך מיט די אנדערע פעלקער, איירע אמהנ, איירע נאצאנאליטעט וועט רעשפעקטירט זיין גלייך פון אנדערע פעלקער.

אידען! איר קענט ניכט פערנעסען די ננישות וואס איר זייד אויסגעשטאנען אין רוסלאנד. אידען! איר טארט ניכט פערנעסען די מורהאדיגע אייזריות מיט וועלכע די האט אויך אנגעטאן די גרעספע צרות. דערמאנט זיך אין די פאנראמען — די פערנאסענע בלוט פון איירע טאכט און מאמעס, שוועסטער און ברידער, קינדער אין גרויע רופען צו אייר — הערען צו דער בשורה טובה וואס מיר בריינגען אייר פון דעם ערהאבענען עסטערייכישען קייזער, וועלכער רופט צי אייר מיטן פוסק פון ישיעה, 'יגון משה ד' אתי לכשר עמים שלחני לחפש גשברי לב, לקרא לשבים דרוו, ו'לאטורים פחה קה, לקרא שבת רצון מד' יוים נקם לאהיננו'.

אינווער פאנען און דגלים ברענען אייר א גאולה או ערלעזונג פון א הונדערטיערען פינסטערן געפענגניש; זיי בריינגען אייר ציוויליזאציע אויך קולטור, בעפריין אייר פון ברומאליטעט און כארבאדיום; זיי ברענגען אייר פרייהייט און גלייכהייט און גערעכטיגקייט. אונזערע פאנען טראנען און פערברייטען אין דער וועלט דען הייליגען רוף פון דער תורה, וקראתם דרוו לכל יושביה'. האט פערטרווען צו די פאנען פון דען ערעכטמען, מענטשענפריינדליכען און געליכטען עסטערייכישען קייזער. ציינט אלע וועלט, אז דאס אידישע פאלק קאן דאנקבאר זיין זייער פריינד.

לאחר כך, בכל משך ימי-המלחמה, גם בימי ממשלת גיקולי גם בימים שלאחר הריבולוציה השתמשו הגרמנים והאוסטריים לצורך מטרתיהם המדיניות בצרותיהם של היהודים ברוסיה ובפוגרומים הנעשים בהם העתונים היו מלאים ידיעות על הרדיפות האכזריות שהממשלה הרוסית והצבא הרוסי רודפים את היהודים. כשהיו הגרמנים והאוסטריים כובשים עיר, שהמתנה הרוסי הנסוג ממנה עשה פוגרומים ביהודיה, היו קודם כל מצלמים את התרועים, את הפצועים, ואת הבתים והחנויות השודדים ומפיצים את התמונות בכל העולם. הפרעות שפרצו בטרנסילבניה ובקלוז'ה בשנת 1917 נתנו די חמר להכתים את הריבולוציה הרוסית.

כל אותן הצעקות על העריצות הרוסית בנוגע ליהודים היו מכוונות, וביחוד מצד הגרמנים, רק למטרות מדיניות, מבלי שנמצא בהן אפילו קורטוב של השתתפות בצער וחמלה להמעונים והנרדפים. בשעה שתקעו הגרמנים והריעו על הברבריות של הרוסים, באותה שעה הראו הם עצמם במקומות הכבושים הרבה סימנים של אנטישמיות ולפעמים גם אכזריות ביתוסם ליהודים. הם לא עשו, אמנם, פוגרומים ביהודים, אבל גטותם, קשי הנהגתם ויחס-הכבז שלהם היו לפעמים יותר קשים מנשוא מפוגרומם. עבודת-הכפיה שתיו מטילים לא היתה יותר קלה מ"עבודת-הפרך" הרוסית, הקוויזיציות שלהם לא נבדלו ברובן ממעשי-גול פשוטים*.

יחס יותר טוב התיחסו האוסטריים (חוץ מהמזרנים) ליהודים במקומות-הכפוש. בכלל הצטיינו האוסטריים מן הגרמנים בכל משך ימי המלחמה בהנהגתם האנושית.

יהודי פולין ונהל'ין העלו בשביל כך את האוסטריים למעלת איד-אליסטים ויצרו אגדות על יתוס-הידידות שבין הצבא האוסטרי והיהודים במקומות הכבושים. הם ספרו מעשה בגנרל, שבא לבקר בביתו של הרב ובלה אתו כל הערב בשיחה, מעשה בעונשים קשים שהוטלו על הנוצרים,

* רובן של הגזרות הללו שגזר הצבא הגרמני הכובש בפולניה וליטא חלו לא על ישראל בלבד, אלא על כל תושבי התבלים ההם. הם ערבת.

שהשתתפו קודם לכן בפוגרומים וכדומה. באמת היו במעשיות הללו הרבה מן ההגזמה וההפלגה, כי גם האוסטריים גרמו ליהודים צרות רבות, אף כי לא הגיעו באכזריותן לצרות שהמיט עליהם צבא ארצם הרוסיה.

MASSUAH

מעניין הוא להביא בזה ספור אחד, המסמן באופן בולט ביותר את ההבדל ביתם ליהודים בין הצבא האוסטרי והרוסי.

.VIII

לפני מגלה בשם, חורבן יוֹזֶ'טוב" (פלך לובלין). נכתבה זו בידי אחד מתושבי העיירה, יצחק רוזנברג, שעליו עברו כל צרותיו ובלהותיו של החורבן. אני מביא בזה רק את הפרטים היותר מעניינים מתוך המגלה האפית הזאת:

סמוך לשעה העשירית בבקר נשמעו פתאום יריות הזקות של תותחים מהעבר השני של הווייכסל. כעבור שעה ראינו כידודי-אש מעופפים מתוך התותחים ונופלים אל הכפר, טשישיצה, הנמצא מנגד, וכרגע התחיל בוער.

כעבור שעה קלה נראו על שפת הווייכסל קוזקים אחדים, שצו בקול גדול לתושבי העיר, כי יפזרו מהר את כל הרפסודות אשר על פני הווייכסל, ואת לאו-יורו בעיר.

אולם לדאבון לב התושבים היו כל הרפסודות עמוסות קרשים ונמצאו עמוק בנהר, ומפני שהמים היו אז מועטים, אי אפשר היה להניע אותן ממקומן לפי דרישת הקוזקים. מלבד זה התחילו בעלי הקרשים מתהננים, כי לא יתנו לרכושם לרדת תהומת. בין כך עבר זמן מה.

באחרונה התעוררו כל בני-העיירה ונגשו נאל העבודה. בינתים אספו להם מאת כל התושבים שהובא בסירה קטנה אל החיילים הרוסים אשר בעבר השני של הווייכסל.

פתאום, באמצע העבודה, פרצה בהלה גדולה, והכל התחילו רצים מתוך בהלה אל העיירה מבלי דעת מה גפלו.

רק כבואנו העירה ראינו, כי חיילות אוסטריים רוכבים על סוסים
דרך העיר במהירות גדולה ופניהם מועדות לאגופול.

כשראו הקוזקים אשר מעבר השני של הווייכסל את הרוכבים
האוסטריים התחילו לירות ברובים בעיר, אבל לאשרנו לא נפגע איש
כי הכל מצאו להם פנאי להמלט בעוד מועד אל תוך בתי-החומה.
הירות ארכו כעשרים רגע בערך, עד אשר עברו האוסטריים
את העיר.

ביגתים רד היום, והאנשים התכוננו לשוב לביתם עם בניהם.
והנה חזר ונשמע בעיר קול יריות כלי-תותח כבדים מן הכפרים. ריביט
וגיטשקה. הכדורים, שהיו מתפוצצים ממעל לראשינו כשהם שורקים
שריקת-חלילים ומתרוצצים כברקים, תחרישו את אזנינו ובצקקות משונות
רצנו כמשוגעים מבלי דעת לאן.

חמש פעמים שמענו את יריות-התשובה של הארטיילריה הרוסית,
שנסוגה כנראה תחת האש שנתכה עליה משני עברים, בדרך לסליף.
אפשר לשער את המצב, שנמצאנו בו באותו לילה. עשרים שלשים
אנשים ישבו בבית אפל אחד, ומשום שיראו להדליק את העששית, איש
מאתנו לא העז להוציא את ראשו החוצה.

בשבתנו בבית רועדים מכל משק קל הבא מן החוק, שמענו
בשעה העשתי-עשרה בלילה שאון מחנות חילים נוסעים ורוכבים על
סוסים. איש לא ידע אם הללו חילים רוסים או אוסטריים. פתאום שמענו
קולות אנשים דופקים על הדלת. כשפתחנו את הדלת, ראינו לפנינו חילים
אוסטריים. הללו צוּו בקול גדול, שידליקו נר כרגע. כשעששיותיהם
בידיהם טפטפו ועלו על עליות-הנגות וירדו אל המרתפים, ובכל מקום
חפשו חילים רוסים מסתתרים.

הם לא פסחו אף על בית אחד בתוך העיר. בצאתם מן הבית
ברכו את התושבים ב"לילא טבא" וצוּו אותם לעלות על משכבם לישון
במנוחה.

למחר ביום שלשה עשר באוגוסט, התחילו מאז הבקר עוברים מאגופול
דרך העיר לאגופליה מחנות של חיילות אוסטריה. דבר זה גמשך כל

היום בלי הפסק. החילים לא נגעו באיש מן היהודים והנוצרים העוברים והשבים.

בארבעה עשר בבקר בא אל רב-העדה, מר יחיאל ליטב ^{השואה} פקיד-צבא אוסטרי, ויצוהו כי ישלח לקרוא לסופר הקהלה ^{מאג} האכרים. אחר כך צוה להעמיד עד השעה השתיים-עשרה על יד הוויכסל שלש מאות יהודים ומאה גוצרים עם קרדומות, מעדרים ומשורים בידיהם, כדי להשתתף בהקמת הגשר על פני הוויכסל, בדברו אים, כי האיש אשר ימאן לבוא לעבודה, ילה יגרה או יפלה בעשרים וארבע שעות.

כמובן נפלה על תושבי-העיר חרדה גדולה, וכל מי שילכל להניע ידו תפש כל הבא בידו: משור, מעדר או גרון, וימתר וירק אל הוויכסל.

מאות חילים מן הספירורים עמדו ויאיצו באנשים להחיש את מלאכתם. לפנות ערב נתנה להם חופשה ונצטוו לבוא אל המלאכה מחר בעשר בבקר.

אולם עוד בשביעית בבקר כבר התחילו החילים מאיצים בתושבים ללכת אל העבודה. המלאכה היתה קשה ומפרכת את הגוף, לא נתן לשאוף רוח אפילו לרגע. עשרה אנשים הוכרחו לשאת על שכמם בולאי עץ, שכל אחד מהם מדת ארצו משלשים עד ארבעים אמה. השמש בערה כתנור, ואגלי-זעה התגלגלו מעל כל פנים. והחילים הנוגשים מאיצים בעם: "כלו עבודתכם!"

שוינו לנגד עינינו את עבודת-הפרך, שעבדו אבותינו הקדמונים במצרים ונחמנו את נפשנו באמרנו: "כלום טובים אנחנו מהם?" אנהנו, יהודי-הגלות, הורגלנו מאז ומעולם לבנות פיךמידות לאומות-העולם. ביום השבת נתנו לנו מנוחה. כל היום עברו על פני הגשר בלי הפסק מחנות של חילים מערים שונות בפלך רדום, וכן ביום הראשון, ביום השני וביום השלישי בלילה.

מובן הדבר, כי לאחר שעברו חילות מרובים ביותר הורגש בעיר רעב גדול. אולו צרכי-אוכל נפש; לחם היה ככל יראה וכל ימצא. בכל

מאפיה עמד חיל שלא הניח למכור אפילו ליטרא-לחם אחת לתושבי העיר. מחיר הספר עלה לששים קופיקה בעד הלטרא. התושבים העניים סבלו הרבה. מקום להשתכר לא היה. בעלי-מלאכה, סותרים ומלמדים הלכו בטל. רק הנשים עמדו בשוק לפני שולחנות קטנים ומכרו צנצנות קפה ופה, והכניסו בדרך זה קרונות אחדות ליום. הכנסות אחרות לא היו. אי-אפשר היה להביא צרכי-אוכל מן החוץ, כי היתה העיר סוגרת ומסוגרת, אין יוצא ואין בא.

מסואה
MASSUAH

החילים, שלא השיגו בחנויות לחם במחיר, התחילו מחרימים לפעמים את הפרוסה האחרונה, שנמצאה בבתיהם של יתידים. הרעב והמחסור גדלו עד לבלתי גשוא. אמנם אחר כך הביאו צרכי-אוכל מועטים מן הערים, שהותר לבסוע לשם, אבל זה היה כקומץ שאינו משיב את הארי.

החיים הלכו ונעשו קשים מיום ליום. בכל הכפרים הקרובים פרצו בערות. ראינו בברור, שעוד נכוננו לנו ימי-חשך.

בעשרים ואחד באוגוסט ראינו, שבכל הרכבים נסוגים אחר לאנפול מחנות של חילים וצבא-ארטילריה רב. פתאום נשמע מכל עברים קול ירית כלי-תותח. נסיגת החיל ארכה שני ימים. בעשרים ושנים שבו ונראו כדורים מעופפים על טשישיצה והרי, פבלוביץ. לפנות ערב התחילה ירית-רובים על יד חפי הוויכסל. בעשרים ושלושה באוגוסט בבקר ראינו, שהאוסטרים מעלים בסערה את הגשר ומסירים את חוטי-הטלפון מעל העיר.

כי ממשמשים ובאים ימי-חשך — דבר זה היה ברור לכלנו, כשראינו כי מורים בעיר התחילו מתאספים יחד נשים וילדים בבתי-החומה ממאת עד מאתים נפש בכל בית.

אחרי חצות הלילה התחילו הרוסים מורים יריות תכופות בעיר, זכוכיות החלונות התחילו מתנפצות. הנשים והילדים נתנו קולם בבכי-תמרורים, הגברים החלו אומרים תהלים וקראים, שמע ישראל. היריות נשנו חמש פעמים.

אך התחיל עמוד-השחר עולה מהרו אנשים רבים, לקחו את

נשיהם וילדיהם וימלטו אל הכפרים, שיושבים בהם יהודים. להכנס לבית-נוצרי אי אפשר היה מפני הסכנה. הנוצרים לא הניחו לנמלטים למצוא להם חסות אפילו בבתי יהודי-הכפרים ויציימו להצית באש ^ההשוואה בית, אשר מצאו בו היהודים מחסה. מכל עברים נשמעו רק: ושמא MASSACHUSETTS ובייליס". לפיכך שבו רבים מן הנסים אל העיר.

כל היום ישבנו במרתפים האפלים מבלי אכול ושתות מאומה. גם לפנות ערב, כשתדלו היריות, לא העינו איש לצאת. כך ישבנו כל הלילה, הכינו את הילדים שבקשו אוכל: לא היה לנו דבר לתת להם. אולם כל הצרות האלה היו כאין לעומת הפורעניות שבאו עלינו למחרתו של אותו יום. ביום השני, בחמשה ועשרים באוגוסט בבקר, התחילו הרוסים מורים יריות נוראות מתותחיהם. הכדורים נתכו על העיר כמטר-עז. הבתים התחילו בוערים באש. ראינו, שאי אפשר לשבת בבתים. גם החומות החזקות לא יכלו עמוד בפני כדורי-התותחנים והתחילו מתערערות ונופלות. החלטנו למחר ולעזוב את הבתים, כדי לקדם את פני הסכנה הנשקפת לנו.

אנשים למאות התחילו רצים לכל אשר נשאר עיניהם תחת מטרת כדורי-המפצים, שהמטירו הרוסים עלינו. באשר נמצא קהל גדול ביותר, שם הרבו הכדורים לנפול. דבר זה המריץ אנשים רבים לשוב אל הבתים ואל המרתפים, ובהם מצאו את קברם. אבל רובם נסו על פני התרומים והפצועים, אשר מלאו את כל הדרך. מימין ומשמאל נפלו אנשים מתים כזבובים. האחד, יצחק הלברשטט, נשא נער אחד בזרועותיו ואת הנער השני נהל בידיו. הנער שעל זרועותיו נהרג על ידי כדור שנחת אל פיו, ודמו נשפך על אביו. על כל פסיעה ופסיעה נשמעו אנקות הפצועים, שהתחננו אל ההולכים, שיקחו גם אותם אתם. לפנות ערב, כשפסקו היריות, התחילו כולם הולכים ומחפשים את בני משפחתם. מלבד כל התרומים והפצועים, שהיו מוטלים על כל צעד, נשמעו גם מתיך המרתפים אשר בעיר צעקות האומללים, שנתאבקו עם המות, ואיש לא יכול לגשת ולהוציאם משם, מפני האש הנוראה שבערה מסביב. כל הלילה התהלכנו לפני המרתפים, שכוסו בעפר, ולא יכולנו לעשות דבר כדי להציל את הנפשות האחרות.

למחר, בעשרים וששה בחדש, כבר היינו יכולים אמנם לעשות דבר-מה, אבל בינתיים נכנס החיל הרוסני, והוא הפך הפך ופצע כל איש יהודי, שנפגש לו בדרכו. בשים גפשונו בכפנו עלתה בידנו להוציא ^{ממנו} ^{ממנו} המרתפים את האנשים, אחדים מהם יכלנו להשיב לתחנת. תרם מתו כל היום התאמצנו להמציא עזרה לנפצעים, שאספנו אותם מפל השדות והשכנום בבית-הכנסת האחד, שנשאר שלם. בשעה מאוחרת בלילה גוסף עוד קרבן אחד, יוסף הורגפלד. הוא הלך בלויית איש אחד אל הוויכסל להביא מעט מים לפצועים, והנה באו לקראתם שני חילים. אחד מן היהודים עלתה בידו להמלט אל בית-הכנסת, והורגפלד נמצא אחרי כן מוטל מת בתוך נחל דם ומוחו יוצא מראשו הקרות. מכיסו נעלמו ששים רובל. עד היום הששי בשבת הובלנו לקברות ארבעים ואחד הרובים.

כך עבר עלינו שבוע של ה, תוכחה, שקראנו למחר בשבת בבקר, כשרחפו נגר עינינו פני הפצועים, שהיו מוטלים בבית-הכנסת ועל גלי החורבות של העיר השרופה.

בא היום הראשון לשבוע, הראוי להקרא בשם יום-הדמים. מעלות השחר התחילו מתאספות בעיר חבורות של אכרים ואכרות, זקנים וצעירים, וכולם נושאים סלים בידיהם. הם הסתדרו בשורות והתחילו מתעללים ביהודים חשכי-הפנים והעזומים למחצה, שהתהלכו בין הגלים ועיי-המפלה כשהם מבקשים ומוצאים בתוכם סיר חרוך-אש, קערה בדומה לו, וכיוצא באלה. באויר נשמעו הקריאות: "ביילים", ושיד. גראה היה, שבקשו האכרים תואגה לשדוד מתוך המרתפים את מעט הרכוש, שטמנו בתוכם היהודים לפני זמן מה. היהודים הבינו את הדבר יפה ולא ענו כלום. באותה עת התחילו שבים מן המקומות הקרובים היהודים שנמלטו אליהם מפני השרפה. החילים לא נגעו באיש מהם. והנה ראינו אחדים מן האכרים מתלחשים עם שני פקידים-צבא וחילים אחדים, שעל קשורי כתפותיהם נמצא המספר שבעת. פתאום נתפרדה הכנופיה ונשמעה צעקת החילים: "תפשו" האכרים בשוטים ובמקלות בידיהם והחילים ברובים ובמקלעות-הרצועות רדפו אחרי היהודים רדיפה מבוהלת, ומי שנתפש, לא יצא מידיהם חי. חבורה של אכרים הכו את היהודי בן-השבעים איצי

פוקס מכות נוראות בראשו, בשאלם אותו אם אמר להחזיר את האוסטריים במעלת פקיד-צבא או שר-אלף? פקיד-הצבא רצו כמשתוללת מאה ברהובות ושטים בידיהם ויחלקו חבלים ליהודים על ימין ועל שמאל באמתלה שהם מחזיקים אצלם בטמון את הרובים האוסטריים.

אנשים למאות, נשים וילדים, נאספו בבית ישן וריק, שישב בו הרב אפשיטיין עם שני ילדיו הקטנים, יתומים. הם קרו, שבמקום השמם הזה יעלה להם להציל נפשם. אבל גם שם השיגה הרב מלאכי-החבלה את היהודים. פקיד-הצבא צו את החילים להוציא את היהודים אחד אחד ולהכותם, אבל לא עד מותו עד אשר ימסרו את הרובים האוסטריים הטמונים. בלי חמלה הכו את היהודים ורמסו ברגלים את אלה שנפלו לארץ מקצמת הסכה הראשונה. לא נשאו גם את פני הרב עם שני הילדים שעל זרועותיו. בפאותיו הארוכות סתבו אותו מן הבית והכוהו מכות נמרצות. חיל אחד מצבא-המלואים, אליעזר יחיאל אגג-לנדור, הוציא את קונטרס-הפטורין שלו והראה אותו לפקיד-הצבא כדי שינבט, שזה לא כבר גשתחר מהצבא לשלשה חדשים, בחשבו, כי יהיה הדבר בעזרו. אבל פקיד-הצבא הכוהו מכות-מות. אין לנו צורך בקונטרסים—ענו—כי אם ברובים, שמים וארץ ורובים!

אחרי כן לקחו הפורעים יהודים אחדים, והרב בתוכם, והורידו אותם אל הווייכסל. מה שנעשה להם על יד הווייכסל — אין אני יודע, משום שעלתה בידי להמלט אל בית-הכנסת, שהיה מלא פצועים מפה לפה. האכרים השתמשו במהומה שקמה, ויעשו בעיר מה שלבם חפץ. הם הראו לחילים על אחד המרתפים, שנמצאו בו סחורה טמונה ושאר חפצים. החילים הוציאו משם את הסחורה ואת החפצים ומכרום לאכרים בפרוטות. בעד חתיכת בד פולני בארך ארבעים ארשין קבל החיל חמש עשרה קופיות. ממרתף שני הוציאו ארבע מאות זוגי נעלים שנמסרו לאכרים במחיר שלשה רובלים. מחנות שלמים של אכרים שבו לבתיהם וסלים מלאים. כל טובי בידם, ואיש לא העיז לפצות נגדם פה. כשכבר התרוקנו כל המרתפים אשר בעיר התחילו מחפשים אקדחים בכיסי היהודים, האנשים והנשים. בין כך לקחו את הרובלים המועטים האחרונים שמצאו אצל האחד או השני וגם את מעט התכשיטים, שטמנו הנשים אצלן.

היהודים נתנו למעניהם את כל אשר להם ובלבד שיתנו להם את נפשם לשלל ולא נבום מכות כל כך אכזריות. לפנות ערב התחיל ראש גדוד רוכב בעיר, והוא הניס את החילים ואת האכרים מן המרחץ השואה מספר התרוקנו, ולא נתן להכות את היהודים.

בלילה שכבנו מוכים ורעבים בבית-הכנסת. והנה נכנסו שני חילים. אבל הם לא הכו מאתנו איש. הם ספרו, כי תלו שלשה יהודים: את ליפא שינקר, לייבוש כהן ומאיר בנו. את הראשון דנו למיתה משום שנמצאה אצלו תעודת-רשיון מאת האוסטריים לגסוע העירה לקנות שם סחורה, ואת שני האחרונים מפני שמצאו אותם שוכבים בשעת היריות בחפירה.

התחילו הנמלטים מתאספים לבית-הכנסת, מי בלי געלים ומי בלי מעיל. כל הלילה בלינו בקור וברעב, עד שהאיר הבקר. ביום השני לשבוע, הוא הראשון בספטמבר, עזבתי אני והרבי, ואתנו כמעט כל החושבים, בדמעות על עינינו את העיר השורפה והשוממה.

פורעניות אלה השיאו על היהודים בני עם-הארץ ובני-הגבר, חילים ותושבים שכנים. תמיד נמצאו בין שתי להבות אוכלות, בין שני מחנות אכזרים. משני הצדדים לא היו נשקפים ליהודים אלא מעשי-שוד ואיומים, עלילות ואימות-מות.

.IX

כמו שספרתי באחד הפרקים הקודמים, הציע נו. ווידובוב לפני, לסדר בוורסטה הששית מווארשה מקום-תמחוי סניטרי, בשעת הקרבות הקשים על-יד לודז, כשהיו באים בכל יום חמשים-שיים מסעות נושאים פצועים, שאי אפשר היה לשלחם הלאה, נחסמה מסלת-ברזל על שטח של שבע, שמונה ווירסטאות.

קרונות לאלפים עברו במשך ארבעה, חמשה ימים במקום אחד בשדה ורבבות הפצועים נשארו ימים אחדים בלי מזון ובלי עזרת-רופאים. לאשרם נמצאה בוורסטה הששית פלוגת-רופאים של אגודת הוועד-המסטבות, שנסתדרה כדי ללכת אל הרי הקרפטים. הפלוגה הזאת קבלה על עצמה לפי שעה לספק לפצועים מאכל ועזרה מדיצינית. מכיון שפלוגה זו

עומדת היתה לצאת לדרך, והחליטה אגודת-הומוסביות לכוונן במקום הזה מקום-תמחוי סניטרי תמידי. למקום זה נועדו רופא אחד, חמש אחיות חשוואת חממה ומעשרים וחמשה מעשרים ומעלה חממה. כמנהגה של אגודת-הומוסביות בכל מעשיה עלה לה גם פה כל דבר פי שלש וארבע מהרגילה. באגודה שמשו בתור סוכנים פולנים אחרים, שנהלו את כל עסקי-הקבלנות ושלמו מחירים גבוהים ומופלגים. הנה לפניכם עובדה זו: בגשתי לעבודתי הזמנתי אצל יהודי עושה שלטים בשביל מקום-התמחוי החדש שנוסד שני שלטים במחיר אחד עשר רובל כל אחד. כעבור ימים אחדים נודמנתי במקרה ב"אגודה" עם אחד הסוכנים הפולנים בחברת קבלן, ואף הוא פולני, שהזמין אצלו זה הראשון למעלה ממאה שלטים בשביל מקומות אחרים. שאלתי את הסוכן הפולני למחיר השלטים, והוא הסה אותי הצדה ובהיותו של חונף לחש לי באזני, שהוא משלם מחיר נמוך מאד, בחצי חנם, עשרים ותמשה רובל השלט. או ספרתי לו, שהזמנתי שלטים שכמותם במחיר אחד עשר רובל השלט, הוא לא נבוך, ומיד שאלני:

— אצל מי הזמנת? אצל פולני או אצל יהודי?

— האם לא אתה היא?

— וודאי לא! יהודי אינו מרבה במחיר, אבל הוא עושה מלאכתו

רמיה.

אחר כך נתברר, שהשלטים שהזמנתי אנכי עלו על השלטים של הקבלן הפולני. אבל, כמובן, לא עשה דבר זה שום רושם. וכך נעשה גם בשאר דברים. בזבזו כסף לאין שעור, בלי דעת וחשבון. בחפזן היו מזמינים בסכומים של עשרות אלפי רובל, ולבסוף נראו ההזמנות מיותרות והכסף ירד לטמיון. כך היתה מעשה גם בבית-התמחוי הסניטרי. סדור המוסד, המכשירים, התנורים, הדודים, כלי-האכלה, צרכי-המזון, — כל אלה עלו כעשרת אלפים רובל. כמובן לא זקפו לחשבון זה משכרת הפקידים והמשרתים, שעלתה או למעלה משני אלפים רובל לחדש. לאחר שהכל היה כבר ערוך ומסודר, נתברר הדבר שבית-התמחוי הוא מיותר לגמרי. עמדנו במקום שהוא שבוע שלם, ולא ראינו בעינינו אף פצוע אחד. כבר היתה תחלת החורף, המלחמות שקטו והמסעות נושאי

הנפצעים, אשר הלכו מעת לעת מן החזית לא היו מתעכבים אצלנו. גם הפלוגה שהתכוננה לצאת אל הקרפטים נשארה פה לזמן מה, וכך ^{היא} ~~היא~~ שתי פלוגות עם פקידים ומשרתים למעלה ממאת איש, שישבו ^{במסגרת} ~~במסגרת~~ התועלת האחת אשר הבאנו היתה, שהתפרנסו מן הדודים מלבד אנשי הפלוגות גם מחמשים עד ששים אנרים וילדים מן הכפרים הקרובים ואחדים מפועלי מסלת-הברזל.

כשהעמתי את ווירובוב על הדבר, לא חשב אף רגע ואמר מיד בהחלט:

— אם כך, נבטל את התמחוי... או, התדעו העבר נעביר אותו לב' לוג'יה (עיירה במרחק 28 ווירסטאות מווארשה). שם פרצה כעת מגפה של כולירה, של טיפוס, של אבעבועות שחורות וקשית. מהר וסע לשם, מצא דירה פנויה והעבר אליה את בית-התמחוי הסניטרי לתקנתם של התושבים.

כעבור רגע חזר בו:

— לא דבר זה לא יתכן יהודי אתה, וגם הרופאת שבמקום החנתך בת ישראל היא. במצב-הרוחות השורר כעת, זה של חשדים וגמירות ביחס ליהודים, לא יפה לך לנסוע למקום, שפרצה בו הכולירה. אלהים היודע מה יהיה סוף דברי, אפשר שתשוב ותתחדש האגדה הנושנה בהרעלת חולים והטלת ארס בבארות...

— בטעמים ונימוקים כאלה אין אני רוצה ואין אני יכול להתחשב— השיבותי לו.

— אם כן בא אפוא מחר אל האגודה, ואז נשוב ונעיין בדבר. באותו יום נפגשתי עם הו'רנליסט פיודורוב, סופרו של ה'ר'יטש', אחד מסופרי-המלחמה הישרים ביותר. כשספרתי לו את דבר שיחתי עם ווירובוב, אמר כמעט בצעקה:

— עצתי היא, — ואני אומר לך זאת מתוך לבד-ראש, — שלא תלך למקום, שבכל רגע עלולה לפרוץ שם סערת-הרוחות. אין אתה יכול לשוות בנפשך את אש-השנאה ליהודים, שנתפשטה במחנה-הצבא. דיו לגן אחד לעורר את האגדות החשכות ביותר ולהביא לידי פוג-רומים מבהילים.

למחרת הייתי בבית האגודה והשתתפתי במועצה. בלי שום ויכוחים החליטו כולם, שצריך להעביר את מקום-התמחוי לבלוניה.

תשובה
MASSUAH

— ואשר לנסיעתך לשם — אמר ווירובוב — אך לשוא פחדו. יכול אתה לנסוע לשם בגפוש שלמה. נתברר, שכל תושבי-המקום שם הם בני ישראל.

— לא כל התושבים — תקן את דבריו אחד המורשים, הוא הסופר לדיזשנסקי — אבל חמשים למאה הם יהודים בוודאי. — אם כן — אמרתי — צריך יהיה לסדר את עניני בית-התמחוי באופן אחר במקצת. וודאי יודעים אתם, שקיימים אצל היהודים דינים מיוחדים בעניני מאכלות. יש לערוך בשבילם תמחוי מיוחד תחת השגחתו של איש יהודי.

ווירובוב צוה פניו מתוך תרעומות.

— לא; דבר זה אין אנו יכולים לעשות! — קרא ווירובוב בהחלט — אין אנו יכולים להזקק לכל מיני משפטים קדומים! — אין אנו יכולים לצאת ידי טעם איש ואיש — מלא את דבריו הפולני איליב.

— אין הדברים אמורים בדבר שבטעם אלא בדבר שבדת — עניתי — ואפילו אלו היה זה משפט קדום, אין זו תעודתה של האגודה להלתם בו. לכך ישנם מוסדות אחרים. תעודתה של האגודה ביחס לתושבי-המקום היא, להאכיל רעבים, ובכך היא חייבת. יהודי בלוניה לא באו אליכם לבקש עזרה. אתם הולכים אליהם, ולפיכך עליכם להשתדל, שיוכלו לאכול את המזון, אשר תגישו לפניהם.

— אנשים רעבים באמת אינם בודקים כיצד הוכן המזון, הם אוכלים את כל מה שמגישים לפניהם, — טען ווירובוב. — חובתנו היא להציע — חזר ומלא אחרי לדיזשנסקי — ואם לא יאכלו, לא איכפת לנו!

— זוהי תשובה ביורוקרטית — אמרתי — מוסד צבורי נאה לשמו לא ישפוט מנקודת-מבט כזו. הנה האגודה האקונומית החפשית, למשל, כשהיא מיסדת בתי-תמחוי במקומות שיושבים בהם יהודים, היא עורכת תמיד שני מטבחים; ליהודים ולנוצרים.

דוגמה זו של האגודה האקונומית החפשית עשתה רושם על ווי-

רובוב וחבריו.

— התדע? — קרא ווירובוב — אנהנו נפתח בית-תה, שיחלקו ב-

גם לתם. בזה — כך אני יודע — אין הבדל בין יהודים לנוצרים. מלבד זה גם יבשלו דייסא. היהודים — זאת ארע — אוכלים דייסא של נוצרים שאין בה בשר... ובכן תסע מתר אתה עם הרופאת לבלוניה. שם תחקרו ותדרשו לכל פרטי הדבר. אחר כך תרצה את הפרטים לפנינו ואנחנו נחליט כיצד ומה יש לעשות שם.

אחרי שעה קלה, כשנשארת לבדי עם ווירובוב, נכנסתי אתו בשיחה על מסעי גליציה, ושוב בקשתי ממנו, כי ימציא לי את האפשרות לנסוע לשם. הוכחתי לו, שהתושבים היהודים נושאים שם חרפת רעב והיים בעוני ומחסור נורא.

— איזה מחסר? — הפסיק אותי בדבורי — אני הייתי בגליציה וראיתי את הגעשה שם. יהודי-גליציה חיים חיים טובים מאד. מצבם לא נתערער אפילו במשנהו. והוסיף על זה:

— אחת כבר נכשלת. נחתי לפרוקופוביטש את האפשרות לנסוע לגליציה, והוא בא וארגן שם את הפועלים; זה הביא לידי שביתה, פרצה מהומה. מעתה לא אתן לשום איש יפוי-כח לנסוע לשם.

כששבתי אל תחנת הפלוגה מצאתי פתקא שלוחה אלי מאת פרץ בבקשה, שאבא אליו תיכף בענין נכבד.

שבתי לווארשה והלכתי לפרץ. הוא הודיעני, שבא אחד ממיודעיו, פייגנבוים, שיש לו עסקי-קבלנות גדולים בגליציה. פרץ דבר אתו על אודותי והוא הסכים לקחת אותי לגליציה בתור אחד מעושי-דברו.

הלכתי לפייגנבוים. הוא הציע לפני לנסוע אתו בעוד שתי שעות לברודי. הואיל ולא יכלתי לנסוע מבלי מסור תחלה את מקום-התמחוי הסניטרי לידים אחרות, החלטנו שאסע בעוד שבוע לרובנה, ואז יבוא פייגנבוים לשם ויקחני אתו לברודי.

.X

כנראה היתה בלונניה לפני המלחמה עיירה יהודית יפה ועשירה
 רחובות מְנוּחִים, גן-עיר גדול, מצבות-זכרון אחדות, חרבה בתי-מסוּחָה
 נאים, חנויות גדולות. אבל לאחר שהבקיעה אליה סערת-המלחמה, והעיירה
 עברה מיד ליד, נכבשה תחלה בידי הגרמנים וחזרה לידי הרוסים, חרבה
 עד היסוד. בית מועצת-העיר באמצע העיר, בגנו הקרוצ וכתליו השבורים
 והמנוקבים מראהו היה כ"חורבה" עתיקה, והוא משמש סמל לחורבן העיר.
 רוב הבתים והחומות שרופים, ויתרם עומדים שוממים וריקים, ודלתותיהם
 וחלונותיהם נקרעו ממקומם. רק בסמטאות שמן הצד נשארו בתים שלמים,
 וביחוד בתי-נוצרים; מן החנויות הגדולות לא נשארה אף אחת. כולן
 ריקות ושוממות ומתוסרות דלתות. רק בהנויות אחדות התישבו חנונים
 חדשים, המוכרים לחם, בשר-חזיר, פפירוסות, ניר, תה וסוכר, מיני
 סחורה אחרים אין בעיר.

בית-הכנסת הגדול נשאר שלם. כל מה שנמצא בו נשדד ונשחת,
 ספרי-התורה נקרעו ונתחללו. עתה הוא משמש בית-תעלה לחולי-חולירה.
 ועד החושבים הוא הוא שהציע לפני שלטון-הצבא את בית-הכנסת
 כמקום הנאות ביותר לבית-תעלה לנגפי-חולירה.

ועם כל שוממותה של העיר רבתה התנועה ברחובותיה, תנועת-
 צבא סוערה שוררת בה. הולכות ונמשכות בלי הפסק עגלות-חיל טעונות
 משא, גשאות כסופה מרכבות התותחנים, הולכים זה אחר זה מחנות של
 חילים רגלים ורוכבים. פני כולם מוערות אל הדרך העולה לסוכטשוב.
 האזרחים הנראים פה ושם, הרצים בחפזן של מקלה, מתבדלים מתוך
 המוני החילים, ונראים ככריות זרות ומיותרות, המתלבטות בין הרגלים.
 נסעתי לבלונניה יחד עם הרופאת של בית-התמחוי הסניטרי, מרת
 ברלין. כשבאנו העיירה הלכנו אל הועד העירוני, שם מצאנו את אחד
 מחברי-הועד, והוא רופא פולני. זה הודיענו שלא נשאר בעיר אלא התלק
 העשירי של תושביה, מארבע עד חמש מאות נפש, שרובם הם אנשים
 מקרוב באו מן הכפרים הסמוכים. מהיהודים לא נשארו יותר מעשר עד
 חמש-עשרה משפחות. יתרם נמלטו לאשר מצאה ידם, וביחוד לווארשה.

וכן ספר לבנו, שהועד העירוני יסד פה תמחוי-חנם, מתקן בכל יום ממאה וחמשים עד מאתים ארוחות. אגודת הקמסטבות יסדה פה בית-תה בחנם, שאינו מספק את צרכיהם של הנצרכים. נחוץ ליסד בית-תה שמשואה דרך העיר עוברים רבנות חילים, עיפים, צמאים, ומשום שאינם יכולים להשיג תה, הם שותים מים בלתי-מבושלים, וישנם גם שוברים את צמאונם במים הנרפשים של השלוליות שבחוצות, ומכאן למגפות שונות תוצאות.

— האם נערך תמחוי-חנם שלכם לנוצרים בלבד, או גם ליהודים? —
שאלתי את הרופא.

— אין אנחנו מבדילים; — ענה— כל הבא מקבל מזונותיו.
— בוודאי מבין אתה למה מכוונת שאלתי, וודאי שהנך יודע, שאין היהודים אוכלים מאכלות-נוצרים.
— כן... אני יודע את הדבר.
— ותמחוי יהודי לא יסדהם?

— לא... אין כמעט בשכיל מי ליסד. היהודים האחדים שנשארו פה אינם גוקקים לתמחוי חנם. הם עוסקים במסחר ומרויחים יפה.
— אפשר שתוכל לבאר לי, מה ראו על ככה לעשות את בית-הכנסת של היהודים לבית-תעלה של חולי-חוליריה? האם אי אפשר היה למצוא בנין אחר לכך?

— אין זה מענייננו, אלא מעניינו של שלטון-הצבא, — השיב בקול יבש בהרגישו, כנראה, בדברי צל של חשר.
— כיצד התיחסו הגרמנים אל התושבים בהיותם פה? — שאלה הרופא.

— פלוגות אחדות התיחסו אליהם יחס יפה מאד, בעדינות לא נגעו באיש, ובעד הכל שלמו. אבל אחרים שדרו ובוזו, הציתו אש בבתים, ועשו מעשי-אכזריות נוראים. באתווה אחת הרחוקה מפה מהלך שתי ווירסטאות שכבו במגורה מאה תשעים ושנים חולי מהחלות מתדבקות ופצועים, הגרמנים סגרו את המגורה, הקיפות בתנן והבעירוה באש. כלם הועלו על המוקד! הם עשו דבר זה כדי שלא תתפשט המגפה במחנה-הצבא הגרמני...

הרופאת הלכה אל בית-התה של אגודת הוונסטבות, ואני הלכתי
 העירה לחקור ולדרוש למצב התושבים היהודים. נכנסתי לחנות קטנה,
 שאשה עבריה באה בימים היתה מוכרת בה חלות-סלת, דגים מלוחלוח
 ושאר צרכי-אכל זולים. כשבאתי עמה בדברים ספרה לי אף היא, ש
 כל היהודים ברחו מהעיר.

מסואה
 MASSUAH

— כמה תושבים יהודים היו בעיר קודם?—שאלתי.

— מי ספר אותם? ככל מקום כן היו גם אצלנו מחצית התושבים
 יהודים.

— מפני מה ברחו מכאן?

— לא מרוב טובה, כמובן... היו סבות למנוסתם, אה, אה, אה...
 אל החנות נכנס בנה של הקנונית, איש צעיר, בתחבשת לראשו.
 כששמע את תוכן שיחתנו התחיל מספר:

— קודם שנכנסו הגרמנים ירו על העיר. נהרגה עלמה אחת. אחרי
 מטתה הלכו כעשרה אנשים. כששבו משדה-הקברות נפגשו במשמר של
 תילים רוסים. הללו התחילו מורים תיכף והרגו שני יהודים... אבל לא
 זהו העיקר. נמלטו האנשים מפני מעשי-שוד והריגות, מפני העלילות...
 דבר קל שבקלים שמש פתחון-פה לחשד בעון-רגול וממילא גם למאסר.
 — לא רחוק מכאן, בשכונה אתה—הוסיפה החנונית לספר — היה
 יהודי משרת בבית המחלבה, הוא נקה את הכלים. יהודי זה היה טפש
 גמור, לא הבין דבר בהויות העולם ותמימותו עברה כל גבול, ואותו
 חשדו ברגול. כיצד לא הבינו, כי איש שכמותו אינו מוכשר להיות מרגל?
 למרגל הלא צריך להיות קורטוב של מוח בקדקדו. אבל צא ודבר אליהם
 — כיצד מתיחס עתה הצבא ליהודים?

— עכשו, כשאין יהודים להכותם ולשדוד אותם, שוררת פרוצה,
 תודה לאל,—ענתה החנונית באירוניה מרה.

— לא, צריך להגיד את האמת; — קרא הצעיר—החילים הפשוטים
 אינם עושים רעה; לעתים רחוקות נגע חץ ביהודי. כל הצרות באות רק
 מידם של הקוזקים. כשהללו נכנסים, הם מיד מתחילים לשדוד ולהכות.
 — היש כאן צרך בבית-מטחוי יהודי בחנם? — שאלתי.

— לא,—השיב הצעיר בהחלט — היהודים האתדים הנמצאים כאן

נשאר פה מפני שהם מרויחים נין צרכם. העניים יצאו כולם לווארשה.

בעברי בעיר נכנסתי לחנות גדולה. קודם היתה זו חנות של מנו-

פקטורה, ועתה ישבו בה ליד שולחנות קטנים מיוחדים שלשה חנויות ^{קטנות} ^{קטנות} ^{קטנות} האחד מוכר לתם, השני — בשר-חזיר, השלישי, עלם יהודי, סוחר ^{מסואה} ^{MASSUAH} בפפירוסות. התודעתי אליה.

— מסוכטשוב אני—התחיל מספר לי — שם היתה לי חנות וראיתי

בה ברכה. כאשר קרבו הגרמנים לבוא פרצה מהומה בעיר. בא אלינו ^ב ^ב ^ב והתחיל נוקם ביהודים. חכו, הלכו, שמו בבת-האסורים, הכריתו את בעלי-הבתים היותר חשובים לנקות בת-מתראות, ואך למותר הוא לספר, שרכוש היהודים נעשה הפקר. אחרי-כן התחילו מגרשים את היהודים. הרבה מהם נמלטו קודם לכן. יצאתי לווארשה. אבל שם התחרטתי על אשר הפקתי את כל רכושי. שכרתי עגלה במחיר ששים רובל ושבתי לסוכטשוב. כשבאתי ראיתי שחנותי הוצגה ככלי-ריק. הסחורה, שעלה שוניה לסכום של אלף וחמש מאות רובל, נבוזה, ולא נשארה לי אלא סחורה במחיר של מאה רובל בערך, שהצילו השכנים. הבאתי לכאן את שארית הסחורה והתחלתי לסחור...

— וכיצד עכשו המצב בסוכטשוב?

— מוטב שלא תשאל כלל! אמש באו לכאן שלשים היהודים

האחרונים, שגורשו משם. הם באו הלום רעבים, כמעט נפשם במ, מוכים, שדודים. הרבה מהם באו יתפים; בדרך גזלו את נעליהם מעל רגליהם. בין הבאים ישנה אשה צעירה שכרעה ללדת תיכף כשנכנסה אל העיר. השכבנו אותה בחגות ריקה, ואין אנו יודעים לאן להביאה...

בקשתי ומצאתי את הרופאת, ושנינו הלכנו אל היולדת. בחנות

ריקה, על רצפה מורפשת שכבה על חבילת-תבן קטנה מכוסה בגדים קרועים אחדים אשה צעירה, אדמימות של קדחת בפניה, ונושמת היא בכבדות. על ידה שכב מתחלל סמרטוטים מטונפים הרך הנולד. על פני החדר תעו הנה והלום באין מטרה שני ילדים בני ארבע ושתי שנים, שניהם לבושים מעילים ארוכים, שנסחבו על פני הרצפה והיו מכוסים עד הצוארונים רפש, שלא הספיק להתנבש. הילדים היו נסערי-רוח, נבהלים ונדהמים, העיפו בנו מבטים קדחתניים מתוך עיניהם הקטנות

והאדומות. בשעה שאני או הרופאת נסינו לגשת אל האם, נתנו קולם בבכי-המרורים.

מן הצד עמדה אמה של היולדת, אשה באה בשנים, נפעמת ומתאהבה נפש. כשפניתי אליה בדברים, ענתה בשפה רפה ובאדישות-מות מלאה יאוש מר:

— עוד מקודם עברו עלינו הרבה צרות ובלהות. כשנגשו הגרמנים אל העיר בפעם השניה והתחילו מורים בתותחים, התחבאנו במרתפי. בהם שכבנו חמשה ימים מבלי מאכל ומשתה. את מצוקת-הרעב נשאנו בשארית כחננו, אבל הצמאון הציק לנו עד מות. אב ואם הלכו אל הנהר להביא מים, ולא שבו עוד. שניהם נמצאו הרוגים. שלשום, כשפסקו היריות קצת ואנחנו יצאנו מתוך המרתפים, צוה הנגיד לאסוף את כל היהודים והילדים אל השוק. באו כששים ושמונה נפש. הבדילו מהם שלשים איש, שמו אותם במאסר והושיבום בתוך החפירות. מה יהא בטופם, — אין אנתנו יודעים. את יתר שלשים ושמונה הנפשות גרשו מן העיר. אנחנו עשינו דרכנו ברגל. קשה כמות היתה החליכה. נתן מזר טוחף, והדרך נעשתה בצף גדולה, ואני מתנקלת עם בתי המעיבות, אשר עוד מעט ואחוזה צירי יולדה, ועם שני העוללים. כך התנהלנו במשך עשרים וארבע שעות. בדרך אמרה אלי בתי: אמא, ראי נא מה תלוי שם על העצים! נשאתי את עיני וארא והנה שלשה יהודים תלויים. יראתי להסתכל, שמא אכיר בהם מיון-עיי מאנשי-העיר. במרחק ווירטטאות אחדות מן העיר נפלה בתי בלי-כח, גם הילדים לא יכלו לזוז ממקומם. ישבנו ליד הדרך בתוך הקצה. היל עובר על פנינו, ודוקא נוצרי, חמל עלינו ולקח אותנו בעגלתו. אך עלתה הבת אל העגלה, אחז אותה חבלי-לידה וכל הדרך צעקה מר מעצמת מכאוביה. כשבאנו העירה ילדה, ולא הספיקה לי השעה גם להביאה לבית יהודי.

מרת ברלין לקחה את היולדת ואת כל בני המשפחה תחת הסותה. הביאה אותם לבית יהודי והשיגה בשבילם חלב, ביצים, גריסים, יין, תה וסוכר. כל הדברים האלה קבלנו בבית-התמחוי היחיד שהיה בבלונגיה. כאלו להכעיס היה זה בית-התמחוי מיסודו של פרישקביטש!

לאחר שהחלטנו לפתוח פה עוד בית-תה אחד, הלכנו לבקש דירה נאותה לכך. בקרנו יותר מעשרים בתים ריקים. בשעת מעשה התבוננתי, שבכל הבתים השרופים והמעונות השוממים נכרו על המשקופים עקבות השואה MASSUAH המזוזות. אפשר שהשודדים ומבעירי-הבערות הכירו על פי המזוזות את בתי-היהודים, אבל המזוזות עצמן נקרעו מכל משקוף. וכמה מהן מצאתי מתגלגלות ברפש...

ישנו מין בלחה מסתורית בדירות עזובות ושוממות, חרשות-אלמות, שמורגשת בהן עדיין טרנדת-האימות, שעברה על העיררה... העיניים מבקשות בכליון-נפש איזה סימן של בעלי-הבתים שגדדו ונעלמו, והלב רוצה לנחש מי היו הללו, כיצד היו ומה עבר עליהם בשעה שעזבו את מעונם.

הבית שבחרנו בו לבית-תה היה ריק. קודם לכן שמש כמה פעמים משכן לחילים, שעזבו בו אחריהם קש, רפש וקופסאות ריקות של קוג-קרבים. לאחר שהתבוננתי היטב עמדתי על העקבות הנשארים של בעלי-הבית. באחד החדרים נשארו על הקיר שתי תמונות של גפסוט קטנות ועגולות. על האחת מהן היה ציור קברה של האם רחל, ועל השניה — מקס נורדוי.

איכם עתה, אחי, אשר בלכתכם בגלות השניה והחשכה השארתם אחריכם בבית השומם ניצוק של געגעי נפשכם להמולדת העתיקה והנצחית!?!...

XI.

כששבתי לווארשה הרציתי בועד האגודה דין וחשבון על-דבר בלוגיה וחיותי את דעתי ואת דעת הרופאת, שיש לפתוח שם רק בית-תה שני. בשביל התושבים הנוצרים יסד הועד העירוני בית-מזון, ובבית-מזון מיוחד ליהודים אין צורך, מפני שכמעט לא נשארו בה יהודים כלל. עם זה לא יכלתי להתאפק ואמרתי לוויירובוב:

— עתה הלא תראה, כי אך לשוא טענת נגדי בדבר פתיחת תמחוי

יהודי. שלטון-הצבא פתר את השאלה על פי דרכו באופן יותר פשוט...
 וירובוב נכלם קצת, אבל כרבע אמר:

מסחיה
 MASSIAH

— אבל אין שאלה זו מקרית; קיימת היא גם בשאר מקומות. הגוי
 בגוריי קלוואריה, למשל, פתח הועד העירוני תמחוי, במקום שהיו
 היהודים יכולים להתפרנס יחד עם הנוצרים. אולם שם יושב צדיק אחד,
 שהיהודים מעריצים אותו, והוא גזר, שמוטב ליהודים למות ברעב ואל
 יאכלו יחד עם הנוצרים.

— כמדומה שיודע אתה יפה כיצד הוועדים העירוניים הפולניים
 מתיחסים ליהודים, ועד כמה אפשר להאמין בספורי-המעשיות שלהם על
 דבר היהודים, — עניתי — בוודאי מבקש הועד העירוני גם שם להלחם
 בעזרת הרעב נגד, המשפטים הקדומים המדומים.

— לא, עד כמה שהבנתי יסד שם הועד תמחוי יהודי... אבל איך
 שהוא, אם תמחוי יהודי או בלתי-יהודי, יודע אני רק את האחת: בעיר
 שורת חלירה, התושבים היהודים רעבים, ישנה נחיצות בבית-תמחוי,
 ובעטיו של הצדיק אינו יכול להקתה.
 ומתוך מהירותו הרגילה הוסיף:

— מהרה וסע לגורי-קלוואריה; תקור ודרוש לנעשה שם, התראה
 עם הצדיק והוכח אותו לדעת, שבשעה כזו אין נוהגים כך.

מאת האגודה הלכתי לפרק. הוא הסביר לי, קודם כל, שהצדיק
 מגורי-קלוואריה הוא האדמו"ר מגיר, הגדול באדמו"רי פולין, שיש
 לו השפעה כבירה מאד כמעט על כל היהדות האורתודוקסית הפולנית.
 פרץ נזדמן עמו שתי פעמים, והוא הטביע עליו רושם של אישיות
 מיוחדת במינה.

פרק השיא לי עצה, שקודם שאסע לגיר אתראה עם מי שהוא
 ממקורבי האדמו"ר, שיברר לי את המצב השורר בעיירה ויורני אל מי
 לפנות שם וכיצד לבוא לפני הרבי, הוא צלצל מיד בטלפון לאחד
 מאדוקי חסידי-גיר, עשיר מפורסם בווארשה, וזגמיסטר, וספר לו
 במה הדברים אמורים.

לשמע הדברים נבהל ווגמייסטר מאד. הוא הרגיש בזה עלילה על
 הרבי, בשעה זו כרוכה בכל עלילה טפשית סכנה רבה. תשובתו היתה,

שיש ברצונו להתראות אתי תיכף, אבל מכיון שהוא שוכב חולה ואינו יוצא מפתח ביתו, הוא מבקש ממני לבוא אליו.

ווגמייסטר, זקן כבן שבעים וחמש, ועם זה חסון בגופו עזשואה
 ומלא תנועה, המטיר עלי מבוץ של דברים: הוא ספר לי על דבר
 עבודותיו המרובות לטובת הכלל; אין לך מוסד יהודי שלא יהיה בו
 יושב-הראש, אין איש מפורסם, שלא יהיה ממכיריו וידידיו. אבל ביתוד
 הוא קרוב אל הרבי, האדם היותר קרוב אליו באותו מעמד נמצא בנו,
 איש כבן ששים שנה בערך, ובלי התערב בשחחה הקשיב לדברי אביו
 מתוך יראת-הכבוד.

ווגמייסטר הזקן הודיעני, שהרבי עזב את גיר עוד לפני שלשה
 חדשים, ושהוא נמצא עתה בווארשה, ואפילו אם היה יושב בגיר לא
 היה מתערב בענינים חלוניים כבית-תמחוי. הוא רחוק מאד מעניני-
 העולם...

כנראה הקדים ווגמייסטר טרם בואי אליו להודיע לרבי את כל
 ספור-המעשה על-דבר ה"עלילה" והפיל עליו פחד גדול. בשעה שנדברנו
 יחד צלצלו כמה פעמים מבית הרבי, וווגמייסטר מסר לו כל מלה,
 ששמע מפי אחותו של הרבי לא הסתפקה בכך, אף היא צלצלה בטלפון,
 ואחרי התנצלויות מרובות מצדה בקשה, שאסור לרגעים אחדים, למצער,
 אל ביתה, לא יכלתי להשיב פניה, והלכתי אליה בלויית בנו של
 ווגמייסטר. אחותו של הרבי, אשה באה בימים, חכמה ומתונה, בעלת
 דרכי-נימוס אריסטוקרטיים, חתה לי בכליון-עינים. מיד כשנכנסתי אל
 ביתה התחילה תיכף להוכיח לי, כי אחיה חף מכל "פשע" שהוא בנוגע
 אל ה"ועד העירוני" ולאגודה, ושלא היה מרשה לעצמו מעולם לצאת
 נגדם באיזו פקודה ועוד ועוד. נאום-הסנגוריה שלה עשה עלי רושם
 קשה מאד. זמן רב עבר עד שעלתה בידי להוכיח לה, שלמותר הוא
 להתרבות אתי דברים על צדקת הרבי. עם זה התאמצתי להרגיע את
 רוחה ולברר לה שכל עלילה לא תוכל לצמות מזה.

אז נרגעה קצת והתחילה מספרת לי על-דבר גיר:

— על עירנו עברו כל צרות התוכחה. קודם כל נעשו בה עמות
 נוראות על-ידי היריות. ימים שלמים המטירו עליה הגרמנים כדורים

ומפצים. מי יודע כמה יהודים נהרגו—אין מספר להם! כשהתחילו היריות, מהו לרוץ אל בית-הכנסת. נאספו שם קרוב לאלפים נפש. והנה הבקיע כדור אל בית-הכנסת, נקב את הגג ויגזור את השלחן ויטבע באדמה ^{משואה} _{MASBEAH} לא נגע באיש! נח מן השמים. הלא צריכים היו הנאספים להשאיר יושבים בבית-הכנסת. אבל פחד גפל עליהם וימארו לנוס החוצה. והנה נפלה עוד פצצה אחת מפני תותח והרגה עשרים ושלושה יהודים בבת אחת. בכל העיר אפשר שנהרגו כמה מאות. מי יודע? אחרי-כן התחילו הרציחות, השדירות, הפוגרומים מצד החיליים. המתחילים בדבר היו הרוסים, אחריהם הגרמנים, ובאחרונה שוב פרעות בידי הרוסים. בקצרה: אי אפשר היה לשאת את כל אלה. אבל קשות מכל היו העליילות, כמובן. אותן אי אפשר היה כלל לשאת. כל דבר קל העמיד את העיר כולה בסכנה.

— כשהתחילו הרוסים נסוגים אחר — הוסיפה לספר — צריך היה גדוד אחד לעבור את הווייכסל. כדי להאיר לפנייהם את הדרך הציתו החיליים באש בית עומד על שפת הנהר. זה היה ביתו של אחד מפרנסי-העיר יונה ר' קו ב ס ק י. אחרי כן, כשעבר הגדוד את הנהר, באו חיליים חדשים. כשראו בית בוער ונודע להם, כי הוא בית יהודי, התחילו תיכף, ששלו אותו היהודים באש בכונה תחלה לתת אות לגרמנים. התחילו מחפשים אחרי בעל-הבית, ולא נמצא. אז הושם שכנו במאטר, וכבר עומד היה להתלות. לאשרו בא חיל, שספר שהוא אחד מאלה שהציתו את הבית, ואז שחררו את היהודי. לא לכולם, כמובן, האירה ההצלחה פנים. כמה נפשות נקיות נספו בעליילות... בקצרה: מפני כל הצרות והתלאות האלה נמלטו שלשה חלקים מתושבי-העיר. אבל עתה כששקטה העיר וגם צבא אין בה, התחילו התושבים שבים אליה מעט, מעט... — ומה בדבר תמחוי-הגם? — שאלתי — היש ליהודים צורך בתמחוי כזה?

— קשה להגיד, — ענתה כמסופקת — הלא הדבר תלוי בטיבו של התמחוי. למי? — כמובן אני מדבר בתמחוי כשר בתכלית הכשרות, תחת השגחת הרב או סתם יהודי ירא-שמים,